

Türkiye Sosyalist Hareketine Katılan Bireylerin Örgütlü Mücadele Deneyimleri*

İlknur SAATCİ ÖZEN¹

¹ Arş. Gör. Dr, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, ilknursaatici@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1363-1533

Öz: Bu çalışma 1960-1980 yılları arasında sosyalist sol harekete katılmış olan bireylerin, örgütlü mücadele içerisinde aktif konumlanmalarında rol alan temel etmenleri ve günümüzde sol değerlere karşı bu bireylerin değişen yaklaşımlarının dinamiklerini tartışmaktadır. Bu noktada Ahmet Taner Kışlalı'nın *Öğrenci Ayaklanmaları* ile Attila İlhan'ın *Hangi Sol* eserleri referans alınarak çalışmanın bulguları analiz edilmiştir. Araştırma soruları öncelikle bireylerin sol harekete dair ilk deneyimlerini, katılım gerekçelerini ve örgütlü mücadele içerisinde yer almanın gündelik hayata olan etkisini öğrenmeye yöneliktir. Bu amaca yönelik nitel araştırma kapsamında kartopu örneklem yöntemiyle seçilen 30 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Çalışma kapsamında bireylerin sosyalist harekete katılımlarına dair "ilk deneyimlerinden" yola çıkarak üç ayrı kategori oluşturulmuştur. Elde edilen veriler, bireylerin sosyalist harekete katılımlarında; "ailenin etkisi", "sosyal çevrenin etkisi" ve "eğitimin/okulun (özellikle lise ve üniversitenin) etkisi" olarak sınıflandırma yapılmasına olanak vermiştir. Çalışma, ayrıca sosyalist harekete katılan bireylerin, sosyalist değerleri hangi koşullarda nasıl deneyimlediklerini ve bu deneyimlerin ilerleyen zamanlarda hangi derecelerde nasıl şekillendiğini de belirlemeyi amaçlamıştır. Bireylerden kendi yaşamlarına ve siyasi tercihlerine dair her türlü deneyimi hatırlamaları ve özel olayları anlatmalarını istenmiş ve çalışma bu hikayelerin ilişkisel olarak tasnif edilmesi üzerine şekillenmiştir. Anlatılan hikayeler kişisel, sosyal ve tarihsel bağlam hakkında bilgi sunmakla birlikte katılımcıların sosyalist değerler içerisinde kendi kimliklerini geçmişten bugüne nasıl konumlandıklarına dair bilgiye erişilmesine imkân vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sol, Siyaset, Sosyalizm, Öğrenci hareketleri, Sosyalist değerler

Jel Kodları: B51, J24, P10, P30

Atıf: Saatci Özen, İ. (2024). Türkiye Sosyalist Hareketine Katılan Bireylerin Örgütlü Mücadele Deneyimleri. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(4), 1219-1247.
<https://doi.org/10.30586/pek.1558784>

Geliş Tarihi: 30.09.2024
Kabul Tarihi: 28.11.2024



Telif Hakkı: © 2024. (CC BY)
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Organized Struggle Experiences of Individuals Who Participated in the Turkish Socialist Movement

Abstract: This study discusses the basic factors that played a role in the active positioning of individuals who participated in the socialist left movement between 1960 and 1980 in an organized struggle and the relationship of these factors with the changing approaches to left values today. At this point, the findings of the study were analyzed by taking Ahmet Taner Kışlalı's *Student Movements* and Attila İlhan's *Which Left?* as references. The research questions aimed to learn about the individuals' first experiences with the left movement, the reasons for their participation and the impact of taking part in the organized struggle on daily life. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with 30 participants selected by snowball sampling method using the qualitative research type. Within the scope of the study, three separate categories were created based on the individuals' "first experiences" regarding their participation in the socialist movement. The obtained data allowed the classification of individuals' participation in the socialist movement as "the effect of the family," "the effect of the social environment," and "the effect of education/school (especially high school and university)." The study aimed to determine how and under what conditions individuals who joined the socialist movement experienced socialist values and to what extent these experiences were shaped in the future. Individuals were

* Bu çalışma tamamlamış olduğum "Türkiye Sosyalist Hareketine Katılan Bireylerin Bakış Açısından Sol Değerlerin Dönüşümü" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışma için etik onay, Bolu Abant İzzet Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 29.11.2021 tarih ve 2021/11 sayılı olarak alınmıştır.

asked to recall all kinds of experiences related to their own lives and political preferences and to mention any special events, and the study was shaped by classifying these stories relationally. The stories provided information about the personal, social, and historical context, as well as allowing access to information about how the participants positioned their identities within socialist values from the past to the present.

Keywords: Left, Politics, Socialism, Student movements, Socialist values

Jel Codes: B51, J24, P10, P30

1. Giriş

1.1 Araştırmanın Konusu, Önemi ve Kapsamı

Türkiye'de 1960'lı yıllar, önemli siyasal ve toplumsal değişimlerin yaşandığı bir dönemdir ve sol düşüncenin kitleselleşmek için ihtiyaç duyduğu politik atmosferin geliştiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrat Parti'nin iktidarına son veren 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrasında, öğrenciler başta olmak üzere işçiler ve solcu entelektüeller sosyal adaleti, ekonomik eşitliği ve siyasi değişimi savunarak sol hareketlerin ön saflarında yer almaya başlamışlardır. 1960'lı yıllar, küresel düzeyde sol hareketlerin etkisiyle Türkiye'de sosyalist hareketlerin (çalışmada sol hareketler kavramı ile değişimli olarak kullanılmaktadır), ülkenin gelişen siyasi ortamına katkıda ve etkide bulunmaya başlamasıyla öne çıkmaktadır. Bu yılları konu edinen çalışmalar, genellikle dünya ölçeğindeki olayların Türkiye'de sosyalist ideolojilerin gelişimine, hareketin Türkiye'de ortaya çıkış biçimlerine ve Türk siyaseti ve toplumu üzerindeki kalıcı etkisine odaklanmıştır.

Benzer şekilde sosyalist değerlerin betimsel yani salt içerik olarak ele alınması, sosyalist harekete katılanların profillerinin ve zaman içerisindeki düşünsel pozisyonlarının gözden kaçırılması anlamına gelecektir. Bu sebeple bireylerin sosyalist harekete katılımlarını ve beraberinde gelen örgütsel mücadeleyi içselleştirmelerinden bağımsız olarak betimlemek yerine bunları nasıl ve hangi gerekçelerle ne derecede öncelleyerek gündelik yaşantılarını şekillendirdiklerine odaklanmak; zamanın toplumsal, kültürel ve ekonomik dinamiklerini anlamayı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, sosyalist harekete katılan bireylerin sol hareketi geçmiş ve şimdiki zamanlarında kendi yaşam döngülerinde ne ölçüde deneyimlediklerinin araştırılmasıdır. Zira siyasi mücadelenin gündelik yaşama aktarılmasının dinamiklerini araştırmak, bireylerin davranışlarının ve karar almalarının nasıl belirlendiğinin de anlaşılması anlamına gelecektir. Fakat söz konusu katılımdan, bireyin içerisinde bulunduğu psikolojik, toplumsal, çevresel ve kültürel yönler başta olmak üzere çeşitli faktörlerin karmaşık etkileşimi anlaşılmalıdır. Çünkü sosyalist değerlerin deneyimlenmesi, bireyin içerisinden çıkıp geldiği toplumsal, tarihsel ve ekonomik koşulları nasıl deneyimledikleri ve algıladıklarıyla doğrudan ilişkilendirilmesi gereken bir konudur. Bu ilişkilendirme, politik ve etik kabullere temel olan sosyalist ilke ve eylemlerin değer olarak hafızada nasıl yer aldığı ve saklandığı ile ilgilidir. Sosyalist değerlerin gündelik yaşam sürecinde kültürel bir form olarak hafızaya alınması ve döngüsel olarak bu hafızanın deneyimlerde yeniden şekillenmesi, bireyin amaçlarına ve ilkelerine tarihsel bir bağlam ve meşruiyet sağlamada oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Yani bireylerin yaşamına anlam kazandıran, eylemlerini motive etme, yönlendirme ve belirleme işlevini üstlenen, kişisel ve kolektif kimliği kurgulayan değerler gündelik yaşamda değişmekte, konjonktürel olarak yeniden inşa edilmektedir.

Bireylerin siyasi tavırlarının şekillenmesinde sosyalist değerlerle ilk karşılaşmaları ve/ya örgütlü hayatla tanışmalarına dair yaşam öyküleri dikkate alındığında, sosyalist kimliğin, kültürün ve bilincin oluşumuna dair veriler elde edilmektedir. Her bir veri, sosyalist değerlere yüklenen anlamların değişkenliğinde birden çok etmenin var olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu etmenler arasında bireyden kaynaklı öznellikler

(habitus, sosyal kültürel ve ekonomik sermaye vb.) ve bireyin ötesinde içinde bulunulan toplumsal ve siyasal yapının tarihsel süreç içerisinde gelişimi etkili bir rol üstlenmektedir. Tüm bu farklılıklar çalışmanın genelleştirilmesini kısmen güçleştirse de sol değerlerin bireyler tarafından nasıl içselleştirildiğine odaklanılması, araştırma konusunun önemini ve özgün değerini ortaya koymaktadır. Ayrıca görüşmecilerin 1960-1980 yılları arasında örgütlü oldukları bilindiğinde, günümüzde yaşlarının 65'in üstünde olması nedeniyle döneme şahitlik eden kuşak ile verimli bir çalışma yapılması giderek güçleşmektedir. Bu kuşağın temsilcileri ve dönemin şahitleri olan katılımcıların birçoğunun geçmişe dair yaşantıları, geçmişte kendisinin "neliğine" dair bir içerik formunda kitaplaştırılarak literatüre kazandırılmamıştır. Bu araştırma, kayıtlara geçmemiş olan bireylerin kendisini konu edinen düşünsel seyir/hayat hikâyelerine de değindiğinden ileride benzer çalışma yapacaklara yol gösterici olması açısından önemlidir.

Bu çalışma, bireylerin sosyalist harekete ilk katılımlarını, katılım yoğunluğundaki etmenleri ve sol değerleri hem geçmişte hem de günümüzde hangi koşullarda nasıl deneyimlediklerini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için bireylerden geçmişten günümüze düşünce ve tutumlarına bir yolculuk yapması istenmektedir. Bir başka deyişle bireylerin geçmişteki yaşantıları, siyasi tercihleri ve aidiyetleri, şimdiki zamanda öne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Anlatılar, sosyal ve tarihsel bağlam hakkında bilgi sunmakla birlikte katılımcıların sosyalist hareketler içerisinde kendi kimliklerini nasıl konumlandıklarına dair bilgiye erişilmesine de imkân vermektedir. Araştırmanın konusunu ve problemini şekillendiren bu amaçlar ekseninde çalışma kapsamında şu sorulara cevap aramaktadır:

- Bireylerin sosyalist siyasete katılımındaki temel motivasyonlar nelerdir?
- Bireylerin siyasi tavırlarının şekillenmesinde ve pozisyon almalarında bireysel, toplumsal ve siyasal faktörler bireylerin sosyalist değerleri deneyimlemesinde nasıl bir etkiye sahiptir?
- Geçmiş ile bugün kıyaslandığında bireylerin örgütlü mücadeleye bakış açılarında ne gibi değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir?
- Geçmişte örgütlü mücadelede yer alan görüşmecilerin sosyalist harekete dair deneyimleri ve olumlu ve olumsuz eleştirileri, şimdiki zamanda nasıl hatırlanmakta ve değerlendirilmektedir?

2022 yılında toplanan bulgular için araştırma kapsamında görüşme yapılan bireyler, nitel araştırmalarda kullanılan örnekleme yöntemlerinden biri olan "kartopu örnekleme" aracılığıyla seçilmiştir. Ankara, İzmir, Mersin-Tarsus, Balıkesir, Niğde, Hatay-Antakya illerinde yaşayan beş kadın 25 erkek görüşmeciye oluşan toplamda 30 katılımcıyla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerden Türkiye Komünist Partisi (TKP) son Genel Sekreteri Nabi Yağcı, TKP Merkez Komite üyesi Ahmet Kardam, örgütün gençlik örgütlenmesi İlerici Gençlik Derneği (İGD) Genel Sekreteri Alaidin Taş ve Devrimci Yol'un Merkez Komite üyesi Mahmut Memduh Uyan'ın isimleri açık olarak yazılmıştır. Bu isimlerin yanı sıra diğer görüşmecilerin de tamamı, isimlerinin kullanılmasına izin vermesine rağmen kişisel verileri korumak adına her biri için mahlas kullanılmıştır. Görüşmeciler 2022 yılı itibarı 52 ile 78 yaş aralığındadır. Araştırma bulguları, mülakatların yapıldığı zaman kesitiyle sınırlıdır. Katılımcılarla Ankara, İzmir, Mersin-Tarsus, Balıkesir, Niğde, Hatay-Antakya illerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu illerin dışında ikamet eden bir görüşmeciyle de çevrimiçi görüşme yapılmıştır. Her bir görüşme, iki saat ile sekiz saat arasında sürmüştür. Katılımcılar, 1960-1980'li yıllar arasında sosyalist harekete katılan bireylerle sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla sosyalist sol siyasette değerlere dair yapılan bu analiz, söz konusu sınırlandırma çerçevesinde elde edilen bulgular kapsamında tartışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma bireylerin bakış açılarını görebilmek, olayların onlar tarafından nasıl algılandığını bütüncül bir şekilde ortaya koyabilmek adına nitel araştırma türünü kullanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.39). Çalışma, 1960-1980 yılları arasında yaygın kitlesel sol siyasete katılmış olan bireylerin geçmişten bugüne değişen gündelik yaşam pratiklerine, değer yargılarına ve bu değer yargılarının tarihsel dönüşümüne odaklanmıştır. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan anlatı (narrative) araştırması olarak şekillendirilmiştir. Anlatı araştırması Corrine Glesne'nin ifadesiyle gerek bir olay üzerinden gerekse birbiriyle kronolojik ilişkisi bulunan olaylarla ilgili yapılan konuşmalar üzerinden veri toplamaktadır. Bir başka deyişle birey ya da bireylerin deneyimlerini araştırmakta, yaşam öykülerini bir araya getirmekte ve elde edilen verileri kronolojik olarak sıralamaktadır (Glesne, 2012). Çok sayıda uygulama biçimini içerisinde barındıran bir araştırma deseni olarak çeşitli analitik süreçleri kullanmaktadır (Creswell, 2013, s.307, 70).

Anlatı araştırması, başta görüşme/mülakat olmak üzere gözlem, dokümanlar, sözlü tarih, biyografi, anılar, yaşam tarihi/öyküsü gibi diğer nitel verilerden faydalanmaya olanak vermektedir (Creswell, 2013, s.72). Bu çalışma kapsamında anlatı araştırmasına uygun olarak hem perspektif hem de tema odaklı bir yaşam tarihi/öyküsü, çalışmanın en temel veri toplama tekniği olarak öne çıkmaktadır. Yaşam tarihinde/öyküsünde araştırmacı, yaptığı görüşmeler doğrultusunda bir konu ya da kavram etrafında farklı yaşantıların öykülerini oluşturmaya ve ortaya çıkarmaya çalışır (Glesne, 2012). Söz konusu farklı yaşam öykülerini oluşturabilmek için gerçekleştirilen görüşmeler bazen bir kültürü ya da bir grubu tartışmak için bir yol olarak kullanılmaktadır (Glesne, 2012, s.27). Bu çalışma, araştırmaya konu edilen kavramlar ve olgular üzerinden sosyalist ideoloji içerisinde yer alan bireylerin değerlerine dair düşüncelerini, bu değerleri algılama biçimlerini, aidiyetlerini ve gündelik hayatlarına olan etkilerini içermektedir. Birden fazla yaşanmışlığın ve tanıklığın bir düzen içerisinde tasniflenerek kaydedilmesi, verilerin toplumsal ve tarihsel bağlamla ilişkilendirilmesine de olanak vermektedir.

Çalışma verileri, derinlemesine ikili mülakat kapsamında toplanmaktadır. Bu veri toplama aracı sayesinde araştırmacı içeriden bakış açısını kazanabilmekte ve katılımcıların gündelik hayat içerisindeki algılarını, düşüncelerini, duygularını, tavırlarını, değer yargılarını ve durumları yorumlayış biçimlerini daha detaylı bir şekilde öğrenebilmektedir (Creswell, 2013, s.49). Çalışma kapsamında veri toplama tekniklerinden olan yarı-yapılandırılmış mülakat ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat soruları için katılımcılardan, bu soruları tarihsel süreç/bellek bağlamında cevaplandırmaları istenmiştir.

2. Bireylerin Sosyalist Hareketlere Katılma Gerekçeleri: Heyecanın Mutlak Butlan Durumu

Bireylerin sosyalist harekete dahil olma motivasyonlarının, bilinçli tercihlerin yanı sıra gençlik heyecanından, kendini görünür kılma arzusundan ve herkesin olduğu yerde olma gerekliliğinden kaynaklandığını, bulgulardan yola çıkarak öne sürebiliriz. Her pozisyondaki katılımcıların katılma şekillerine bakılmaksızın, motivasyonlarını ereksel olarak "devrim" ile betimlediklerini görmekteyiz. Bu tündengelimsel erekselliğin gerçekleştirilebilirliği, bireylerin asimptotik¹ bir beklenti içerisinde hareket etmelerine neden olmaktadır. Öte yandan, bireylerin pozisyonları ile amaçlarının ilişkisi, muğlak bir duruma da işaret etmektedir. Bu asimptotik ilişkiye ek olarak; Kışlalı ve İlhan'ın "katılımcıların katılım koşullarının, katılımcıların hedefleri açısından" kesin hükümsüzlük barındırdığı tartışması bizim çalışmamızda da karşılık bulmaktadır. Fakat bu kesin hükümsüzlük, sol harekete katılan bireylerin katılımlarında; sola, sosyalizme, siyasi örgütlenmeye dair bilgi ve bilinç seviyelerinin etkisiyle bir tercihte

¹ Matematiksel bir kavram olan asimptotik durum, çalışmamızda katılımcıların eylemleriyle hedeflere erişiminin -hedeflere her an yaklaştığı hissine rağmen- gerçekte sonsuz ilişkiselliğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

bulduklarını düşündürse de aslında katılımda tesadüflerin, zorunlulukların, gençlik heyecanının ve bir yere ait olma istek ve ihtiyacının etkili bir rol üstlenmesiyle de açıklanabilir. Kışlalı ve İlhan'ın öğrenci olan katılımcıların Marx'ın öngördüğü haliyle devrimi gerçekleştiremeyeceği tezlerini salt kesin hükümsüzlük ile sınırlamak yeterli olmayacaktır. Bu durumu asimptotik hükümsüzlük olarak tanımlamak daha kapsayıcı olacaktır. Zira öğrencilerin yer aldığı devrim mücadelesinin, ölü doğmaktan öte söz konusu iki değişkenin (pozisyon ve amaç) gelecekte yakınsamasını kısmen imkânsız hale getiren (asimptotik) bir ilişki örüntüsüne sahip olduğu ileri sürülebilir.

Bu kapsamıyla araştırmamız, öğrenci hareketlerinin ortaya çıkışındaki toplumsal ve tarihsel süreci değerlendiren Attila İlhan'ın *Hangi Sol* başlıklı çalışması ile Ahmet Taner Kışlalı'nın *Öğrenci Ayaklanmaları* çalışmasına referans vermektedir. Öncelikle 1960-1980 yılları arasında bireylerin, sosyalist harekete katılımlarındaki etmenlere dair genel bir çerçeve çizilmektedir. Gerek İlhan gerekse Kışlalı eserlerinde, öğrenci gençliğin sol siyasete ilk katılımlarının birden çok etmene dayandığını savunmaktadır. Örneğin Kışlalı (1974, ss.39-91) eserinde çağdaş öğrenci hareketlerinin ortak niteliklerini dört alt başlıkta tartışmaktadır: 1. Üniversiteye karşı olmak, 2. Rejime ve toplumsal düzene karşı olmak, 3. Yetişkinlerin örgütlerinden ve önderliklerinden bağımsız olmak ve 4. Şiddet olarak sınıflandırmaktadır. Fakat bu etmenler bireyin sola katılımındaki ilk temel motivasyonun tam anlamıyla belirleyicisi olarak ele alınamaz. Çalışma verileri, bireylerin bilinçlilik formuna ek olarak, etki altında kalması ve tesadüfi olarak içerisinde yer aldıkları ortamın zorunlu etkisiyle sol ile tanışıp sol mücadele içerisinde örgütlenme çalışmalarına katılabildiklerini de göstermektedir.

2.1. Attila İlhan'ın Temel Yaklaşımı

İlhan 1940-1965 arası üniversite öğrencilerinin sola dair eğilimlerinde "gençlik heyecanının" etkili olduğunu düşünmektedir. İlhan'ın ifadesiyle kırsal kesimden gelen ve feodal düşünce altında yetişen bu üniversite öğrencileri, kozmopolit ve birçok olanağa sahip büyükşehirlere üniversite okumak için geldiğinde siyasi mücadele içinde yer almayı çıkar yol saymaktadır. Bu yol kimisi için "sağda" kimisi için "solda"dır. İlhan sağda olmayı tercih edenlerin konformist davranış düzenini isteyip taşra değerlerini benimsediğini söylerken (yöresel şive, geleneklerin gerçek, bütünleşemedikleri şehrin ise rezil kabul edilmesi gibi) solu seçenlerin non-conformist özellik gösterdiğini ve olaylar karşısında hızlı tepki verdiklerini dile getirmektedir (İlhan, 1996, ss.145-148).

Dolayısıyla üretimin hiçbir aşamasında yer almayan ve bir sınıf oluşturacak yeterliliğe sahip olmayan üniversite öğrencilerinin toplumu dönüştürebilmesi İlhan'ın ifadesiyle mümkün değildir. Zira İlhan'a göre üniversite gençliği, maddi ya da moral hiçbir hizmet üretmemekte ve hatta babalarının ve devletin parasını tüketmektedir. Bu yüzden öğrenci gençliğinin eylemleri, sosyalizmin yöntemine dayanarak açıklanamaz. İlhan'a göre "gençler, ancak işçi sınıfının kendisinden ve üretimde uğradığı haksızlığa dayanan öfkesinden kaynaklanan bir sosyalist örgütün yan gücü olabilirler." (İlhan, 1996, ss.148-149).

İlhan, toplumsal dönüşümü gerçekleştireceği düşünülen işçi sınıfının sadece sistemden pay almayı yeğlemesi ve toplumsal değişimi üstlenmeyişi "endüstri toplumunun ortaya çıkardığı köksüz elemanların" yani yabancı işçilerin, aydınların ve gençlerin kendilerini ön plana çıkarmalarına neden olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka deyişle söz konusu alanlardaki bireyler, özellikle de üniversite gençliği gerek toplumsal güvenceden yoksun olmalarından gerekse kendileri için bir gelecek görmemelerinden dolayı "devrimin aslanı" rolüne bürünmektedir. Fakat İlhan, üniversite gençliğinin ekonomik ve toplumsal nedene dair gelecek kaygıları olmadığı halde çatışmaya girecek kadar eylemlerde yer almalarının ve "biz bu yola baş koyduk" diyerek ülkenin kaderini değiştireceklerini savunmalarının anlaşılır olmadığını düşünmektedir (İlhan, 1996, ss.149-152, 154).

2.2. Ahmet Taner Kışlalı'nın Temel Yaklaşımı

Ahmet Taner Kışlalı, öğrencilerin eylem ve protestolara katılımlarını tarihsel olarak ele aldığı Öğrenci Ayaklanmaları adlı kitabında, gençliğin düzene karşı çıkmalarının, şiddete varan eylem ve protestolara girişmelerinin toplumsal gelişim seyrini irdelemektedir. Kışlalı'nın sözlerine göre Cumhuriyet'in ilk on yılında neredeyse hiçbir öğrenci hareketine rastlanmamıştır. Hatta üniversite gençliği, Kemalist ilkelerin ve rejimin savunucusu konumunda olmuştur. Fakat reformların azalışı ve Atatürk'ün ölümünün ardından gelen yöneticilerin anlayışları, gençliğin rejim içinde muhalif olmaya başlamasını beraberinde getirmiştir. Mesela 1960'larda yapılan öğrenci hareketlerinin toplumsal düzene karşı bir mücadele içerdiği görülmektedir (Kışlalı, 1974, ss.63-64). Ancak yapılan ilk işgal ve boykot hareketleri eğitim sistemine, üniversite içi sorunlara ve öğrencilik koşullarının düzeltilmesine yöneliktir. 1969 yılına gelindiğinde ise öğrenci işgal ve boykotlarının temel niteliğinde değişim göze çarpmakta ve siyasal yön ağırlık kazanmaktadır. Öğrenciler üniversite içi sorunları var olan "düzen"e bağlamaktadır (Kışlalı, 1974, ss.51-52). Zira üniversite içindeki sorunlar çözüldüğü halde öğrencilerin temel sorunlarının çözüme kavuşmaması (gelecekte beklentilerine uygun mevki sahibi olamama endişesi), sorunun toplumsal düzen ve rejimden kaynaklandığına işaret etmektedir (Kışlalı, 1974, s.94). Ayrıca Kışlalı üniversitenin geleneksel ve modern olmasına bağlı olarak da öğrenci eylemlerinin farklılaştığını belirtmektedir. Kışlalı'nın belirttiğine göre öğrenci hareketleri, küçük ve geleneksel üniversitelerde üniversite içi sorunlara yönelirken modern ve büyük üniversitelerde üniversite dışına yönelik organize edilmektedir (Kışlalı, 1974, s.94).

Kışlalı, 12 Mart 1971 muhtırasına kadar geçen sürede gençlik hareketlerinin, yetişkinlerin örgütlerinden ve önderliğinden hızla bağımsızlaştığını da söylemektedir. Örneğin öğrenci gençlik, içinde yer aldığı örgütlenme/kulüp/dernek vb. ile ayrıştığı konularda kendi düşüncesini rahatlıkla savunabilmiştir. Dolayısıyla öğrenci eylemlerine yön verenlerin, öğrenciler ya da onlara en yakın kuşaktan olan bireyler arasından çıktığı görülmüştür (Kışlalı, 1974, ss.76-77).

Başlangıçta eylemlerini/protestolarla barışçıl yollarla yapan öğrenci gençliği şiddete kaymaya başlamıştır. Çünkü öğrenci gençlik, barışçıl yollarla sorunlarına çözüm bulamaz hale gelmiştir. Kışlalı'nın ifadesiyle öğrencileri şiddete iten birden fazla neden bulunmaktadır. Öğrenci eylemlerinin saldırıya dönüşmediği zamanlarda dahi polislin gereksiz şiddet göstermesi ve eğitim kurumlarındaki yöneticilerin öğrenci taleplerine karşı disiplin hükümlerini uygulamak istemeleri bu sürecin evrilişinde etkili olmuştur (Kışlalı, 1974, s.65). Ayrıca medyanın şiddet eylemlerine özel ilgi göstermesi (manşetlerde yer vermek) sonucunda, öğrenci önderleri, kamuoyunun dikkatini çekebilmek adına şiddete başvurmuş ve hatta silahlanmayı tercih eder hale gelmiştir (Kışlalı, 1974, ss.86-88).

Kışlalı, öğrenci eylemlerine dair tarihsel bir sınıflandırma yapmanın ardından devrimi yapacağı söylemiyle eylemlere ve protestolara katılan, öğrenci ayaklanmalarına neden olan üniversite gençliğinin sınıf çatışmalarının neresinde olduğunu sorgulamaktadır. Klasik anlamda bu soruyu "gençliğin sınıf çatışmasındaki rolü, emekçi sınıfına bilinç götürmektir" diyerek cevaplandırmaktadır (Kışlalı, 1974, s.26). Ayrıca gençliğin bu eylem ve protestolarda yer almalarında iktidarın karar mekanizmalarında etkin olabilme olanağı verilmemesinin, yaşam koşullarının ağırlığını hissetmelerinin, toplumsal hiyerarşide (gerek işletmelerde gerekse devlet bürokrasisinde, üniversite yönetiminde vb.) yok denecek kadar az sayıda yer edinebilmelerinin, işgal ettikleri konumların toplumsal itibarının düşük olmasının etkili bir rol üstlendiğini düşünmektedir. Özetle gençliğin toplumsal, ekonomik ve siyasal olanakların dışında tutulmaları ve okul bittikten sonra toplum tarafından iyi yaşam şartlarının garanti edilmemesi örgütlü mücadele içerisinde konumlanmalarının nedenidir (Kışlalı, 1974, ss.103-109).

Kışlalı'da tıpkı İlhan gibi üretim süreci dışında kalanlar arasında olan öğrenci gençliğe ayrı bir yer verir. Kışlalı üretim süreci dışında kalanlar (genç köylüler, genç

işçiler, genç memurlar vb.) arasından özellikle öğrenci gençliğinin devrimci toplumsal tabaka ve sınıfı meydana getirebilmesinde, özel bir duruma sahip olduklarının altını çizer. Bu özel olma durumu, diğer grupların aksine üniversite gençliğinin olumsuz durumların bilincine varabilecekleri uygun koşullara sahip olması ve ortak eyleme geçebilmeleridir (Kışlalı, 1974, s.16, 29, 110).

Üniversite gençlerinin eylem ve örgütlenmeler ile sosyalist alanda var olarak toplumsal değişimi yaratma isteklerine rağmen bunun mümkün olmayacağı düşüncesi, her iki araştırmacıda da mevcuttur. Kışlalı'ya göre emeğin yerine makine geçtiğinden işçi sınıfının varlığı zorunlu olmaktan çıkmıştır. Haliyle proletarya sınıfı ortadan kalkmaktadır. Hatta sistemin bir parçası haline getirilmektedir. Herbert Marcuse'un ifadesiyle bu durum toplumdaki bireyleri "tek boyutlu" hale getirmekte ve birey, üretimin aracı olmaktan çıkıp hammaddeye dönüşmektedir (Marcuse, 1986). Sonuç olarak, işçi sınıfı sistemin parçası haline getirilmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfının "kendiliğinden sınıf" olmaktan çıkıp "kendisi için sınıf" olabilmesinin yolu, bilinçlendirilmesinden geçmektedir. Zira dıştan müdahale olmaksızın işçi sınıfının bilinçlenmesi ve devrim yapması mümkün olmayacaktır (Kışlalı, 1974, s.26).

3. Çalışma Kapsamında Sola Katılım Dinamikleri

Bu bölümde, görüşmecilerin sosyalist harekete katılımlarına dair "ilk deneyimlerinden" yola çıkılarak oluşturulan üç ayrı kategoriye dair görüşme bulgularına yer verilmiştir. Sosyalist değerlerle olan ilk karşılaşma, aynı zamanda toplumun egemen değerlerine karşı bir pozisyon almayı da içerisinde barındırmaktadır. Değerlerin bu derece önem kazanması gerek toplumlara gerekse bireylere anlam kazandıran bir ölçüt niteliğinde olması ve bireylerin, çevrede olan biteni anlamak, açıklamak ya da yorumlamak için değerlerden yararlanmasıyla ilintilidir (Bilsky ve Schwartz, 1994, ss.163-181). Ayrıca değerler, Çaha'nın belirttiğine göre bireylerin eylemlerini, kararlarını, tercihlerini, tutum ve davranış biçimlerini, doğru ve yanlış tanımlarını şekillendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (2008, s.2). Kilby'nin ifadesiyle "toplumsal hayat değerler olmadan imkânsızdır." (Kilby, 1993, s.59). Bir toplumun gerek kültürel gerekse ekonomik, toplumsal ve siyasal yapısını çözümlmek için değerler büyük önem taşır (Esmer, 2012, s.4; Fichter, 2019; Güngör, 1998, s.17). Değerler normlara, tutumlara ve ihtiyaçlara dair ayrımlar sunarak bölünmeye ve çatışmaya hizmet eden bir işlevi de üstlenir (Thome, 2015, s.47). Milton Rokeach'a (1973, s.5) göre değer "bireyin gündelik yaşantısına ve amaçlarına kılavuzluk/rehberlik eden sosyal tutum ve ideal davranış tarzlarını belirleyen çok yönlü standartlardır.

Değerler ekseninden bakıldığında "ilk nasıl sosyalist olunduğu" sorusu bireyin bir olumlamaya girerken toplumun mevcut egemen değerlerini nasıl olumsuzladığını da açıklamaktadır. Bu noktada ilk olarak ailenin etkisiyle ileriki zamanlarda örgütlenen bireylerin sol harekete katılımlarındaki temel motivasyonları, siyasi yapılanmalar içerisindeki örgütlenme biçimleri ve politik tercihlerinin gündelik hayattaki karşılığı ele alınmıştır. Ahmet Taner Kışlalı ile Attila İlhan'ın referans alınan eserlerinin, çalışma verileriyle bu anlamıyla örtüştüğü görülmektedir. Ayrıca çalışmayla, sosyalist hareket içerisinde yer alan bireylerin örgütlenmesinde ailenin etkisinin yanı sıra sosyal çevrenin ve okulun etkili bir rol üstlendiği sonucuna da ulaşılmıştır. Dolayısıyla ailenin ardından sosyal çevre ve okul ile sosyalist harekete dahil olan görüşmecilerin, geçmiş sosyalist, politik ve etik kabullere dair yaklaşımlarına yer verilmiş, anıları üzerinden ait oldukları sosyal/politik çerçeve anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu yönüyle bireylerin sol siyasete katılım biçimleri, bakış açılarından yola çıkarak katılım amaçları/gerekçeleri, siyasi yaşam tercihleri ve bu tercihlerinin gündelik yaşama olan etkisi araştırma bulguları üzerinden açıklanmıştır.

3.1. Okulun/Eğitimin Etkisi

Bu gruptaki görüşmeciler gerek okul (ortaokul, lise, üniversite) ve öğretmenlerinden gerekse okuduğu eserlerden etkilenecek solum eğilim gösterdiklerini söylemektedir.

Çalışma kapsamında detaylı bir biçimde tartışılacak olan bölüm burasıdır. Çünkü eğitimin/okulun etkisiyle sosyalist harekete katılımın öğrencilik açısından farklı bir anlamı bulunmaktadır. Öğrencilik, mülkiyet ilişkilerinin dışarısında kalan özel bir kategori olarak farklı dinamikleri içerisinde barındırmaktadır. Ancak bunu tartışmadan önce okulun etkisiyle sosyalist harekete eğilim gösteren bireylerde sosyal sermayenin etkisine değinmek yerinde olacaktır. Zira sosyal sermayenin “az çok kurumsallaşmış karşılıklı arkadaşlık ve tanıma ilişkileriyle kurulmuş, dayanıklı bir ağ ile ilintili gerçek ve potansiyel kaynakların toplamı” (Göker, 2007) olduğu göz önüne alındığında, eğitimin/okulun sosyalist harekete katılımdaki etkisi anlaşılacaktır. Çünkü sosyal sermaye güven, norm ve ağlar gibi sosyal organizasyon özelliklerini (Putnam, 1993), sosyal bağlılık için bireylerin diğerleriyle ortaklaşa çalışmasını (Field, 2008) gerektirmektedir. Bu yönüyle sosyal sermaye “insan ilişkilerinden ve toplumsal yapılardan elde edilen kaynakları” tanımlayarak geçerli normların uyum işlevine işaret etmektedir (Coleman, 1988; Coleman, 1994).

Köy Enstitüsündeki tarım öğretmeninden ve okuduğu kitaplardan etkilenecek sola eğilim gösterdiğin söyleyen Ali, sol harekete katılımda sosyal sermayenin etkisini şöyle örneklendirmektedir:

- “Öğretmenimiz pozitivistti, bilim dışındaki bir şeye inanmazdı ve bize de bu düşüncüyü aşlamıştı. Tabuları yoktu. 3 dil biliyordu. Cebirden kimyaya kadar her soruyu çözerdi. ABD’de eğitim almıştı. Fakat öğretmenlikten atılmıştı. Yine de boş durmuyor, çevirmenlik yapıyordu.”

Ali, tarım öğretmenin kendisine önerdiği kitaplarla Karl Marx’ın Kapital-Özet, V. I. Lenin’in Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, G. Politzer’in Felsefenin Temel İlkeleri ve L. Huberman’ın Sosyalizmin Alfabetesi eserleri sayesinde Marksizm ile tanıştığını ve okumalar sonucunda Marksist-Leninist ideolojiyi benimsediğini ifade etmiştir.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Serkan (66) da ortaokuldayken öğretmenlerinin önerdiği kitapları okuyarak ve onlarla yaptıkları politik konuşmalardan etkilenecek solcu olduğunu söylemektedir. Liseye geldiğinde yaşadığı köye gidiş-geliş yapamadığı için merkezde kiraladıkları evlerde kalmaktadır. Bu evler köyden lise okumak için gelen öğrencilerin kiraladığı evlerdir. Serkan, düzenli olarak evlerden birinde toplanıp sabaha kadar kitap okuyup tartıştıklarından bahsetmektedir. Bu durum lise öğrencisiyken siyasete dair başlangıcının Devrimci Kültür Derneği ile olduğunu, bu derneğe etkisinde kaldığı öğretmenlerinin de gittiğini dile getirmiştir. Ankara’da üniversiteyi kazandığında ise sol yayınlara (dergilere, kitaplara, bildirilere vb.) olan merakıyla sürekli okumalar yaptığını ve farklı fraksiyonlar arasındaki yoğun tartışmalara katıldığını söyleyen Serkan, Dev-Genç içerisindeki örgütsel mücadelede yer almıştır.

İlkokul, ortaokul ve liseyi Eskişehir’de okuyan Zehra, 1963 yılında Konya Öğretmen Okulu’nu kazanması sonucunda okuldaki öğretmenlerinden etkilenecek sola dair ilgisinin arttığını dile getirenler arasındadır. Yeni nesil öğretmenlerinin sol ideolojiyi benimseyen bireyler olduğunu ifade etmiştir. Zehra 1966 yılında okuldan mezun olur olmaz öğretmen olarak göreve başlamış ve görev yaptığı ilçenin Öğretmenler Sendikasının yönetiminde aktif rol almıştır. O yıllarda çok bilinçli olmasa da sosyalist harekete yönelimi olduğunu ve sola yönelik kitaplar, dergiler (Varlık dergisi) okuyarak, Akşam gazetesinde ise Çetin Altan’ın köşesini takip ederek eğiliminin arttığını söylemiştir. Ayrıca sol hareketlere katılımında TÖS üyesi arkadaşlarının etkisinin çok üst düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Zehra, eşi ile dernek aracılığıyla tanıştıktan sonra da sola dair bilimsel teoriyi öğrenme merakının başladığını, başlangıç seviyesindeki teorik kitapları okuyarak kendini geliştirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Evlendikten sonra da örgütlülüğünü devam ettiren Zehra, TKP’nin içerisinde yer almıştır. İlerici Kadınlar Derneği’nde (İKD) çalışmıştır. Bunun yanı sıra kardeş örgütler diye adlandırdıkları İGD, İLD, İKD, DİSK örgütlenmelerinin toplantılarında katılım sorumlusu olarak görev üstlenmiştir. Neredeyse hiç boş vakti olmadığını ifade eden Zehra, bu süreçte çocuğuyla

da ilgilenmekte, öğretmenlik yapmakta ve örgütlenme için bir araya geldiği arkadaşlarıyla vakit geçirmektedir.

Bir diğer görüşmeci olan Ahmet Kardam'ın sosyalist hareketle tanışıp kendisini sosyalist olarak tanımlamaya başlaması üniversiteyi kazanmasıyla olmuştur. ODTÜ'de İşletme Bölümü'nü kazanan Kardam, sosyalist olduğu için ekonomi okuması gerektiğini düşündüğünden bir yıl kaybetme pahasına bölümünü değiştirmiştir. Çok başarılı bir öğrenci olduğunu söyleyen Kardam, dereceyle mezun olmasının ardından araştırma görevlisi kadrosuna girmiştir. Kardam, ailesinin CHP'de aktif konumlandığını (babasının 1957 seçimlerinde Samsun'dan aday olduğunu söylemiştir), fakat sola yöneliminin üniversite sürecinde Sosyalist Fikir Kulübü içerisinde geliştiğini dile getirmiştir. Bu esnada sol hareket içerisinde kendisinden daha aktif olan eşi ile tanışması da Kardam'ın öğrenci hareketinde çok daha fazla yer almasını sağlamıştır.

Görüşmecilerden bir diğeri TKP'nin son Genel Sekreteri olan Nabi Yağcı'dır. Yağcı (78) sola dair ilk eğiliminin lise öğrenimi sırasında Yön dergisi ile şekillendiğini dile getirmektedir. Abisinin görevi gereği liseyi Isparta'da okuyan Yağcı, Said Nursi'nin aktif olduğu bu yıllarda neredeyse bütün öğretmenlerinin tutucu tavırlarına rağmen dergiyi okuduğunun da altını çizmektedir. Dergi sayesinde Nazım Hikmet'i ve Orhan Veli'yi tanımıştır. Hatta anlattığına göre öğretmenlerinin Nazım Hikmet hakkındaki anti söylemleri ve Orhan Veli için "şiire küfrü sokan adam" tanımı yapmaları kendisinde tam tersi bir etki yaratmıştır. Dergi sayesinde daha geniş perspektifli bir dünya görüşünü benimsemeye başlamıştır. O yıllarda kendisindeki değişimin tam anlamıyla sol olarak tarif edilemeyeceğini, bunun yerine radikal-demokratik düşüncelerin gelişimi olarak açıklanabileceğini düşünmektedir.

1965-1970'li yıllar arasında ilkökul öğretmeninin etkisiyle sola eğilim gösteren bir başka isim Emin'dir. Emin, "Cumhuriyetçi bir kadın" olarak tanımladığı ilkökul öğretmeni sayesinde sola sempati duyduğunu, lise ile politik yönünün geliştiğini söylemektedir. Bu durumun gelişiminde Niğde'den sürgün gelen öğrencilerin etkili olduğunu ifade etmektedir:

- O yıllarda liselerde sürgünler olurdu. Bizim liseye Niğde'den sürgün öğrenciler geldi. Zira Niğde, cezaevinden dolayı Türkiye sol siyasetinde önemli bir yere sahipti. 68 kuşağının ileri kadrolarının büyük bir çoğunluğu bu cezaevindeydi. Niğde hem ülkeyi değerlendirmenin hem de politik olarak bir şeyler söyleyebilmenin yeri ve mekânıydı. Bana göre Türkiye solu buradaki isimlerin yarattıklarıyla şekillenmişti. Bende Niğde'den bizim okulumuza sürgün gelen öğrencilerin anlattıklarından etkilendim.

Okuldaki öğretmenlerinden etkilenecek sol harekete eğilim gösterenler arasında, ailesi tamamen karşıt ideolojiyi benimseyen bireyler de vardır. Örneğin Hakan, 68 Kuşağı'ndan ve ortaokuldaki TKP'li Türkçe öğretmenin anlatımlarından etkilenecek sola eğilim gösterdiğini ifade ederken ailesinin kır kökenli ve Demokrat Partili olduğunu da dile getirmektedir. Benzer bir durum Osman için de geçerlidir. Osman, sağ görüşlü olan ve Demokrat Parti'yi destekleyen ailesinin aksine ortaokulda sola eğilim gösterdiğini, lise ile politik sürecinin artarak devam ettiğini dile getiren bir başka görüşmecidir.

3.2. Ailenin Etkisi

Bu alt başlık altında sosyalist harekete katılımında ailesinin siyasi tercihlerinin yadsınmayacak etkisi olduğunu söyleyen görüşmecilerin yaşam öykülerine yer verilmiştir. Bireylerin deneyimlerine ve yaşadıkları önemli kesitlere dair söylediklerinden yola çıkıldığında, olayların ve koşulların neden-sonuç ilişkisi daha rahat sistematize edilebilmiştir. Bir başka deyişle bireylerin sol siyasete katılım biçimlerinin; siyasi örgütlenme tercihlerinde, katılım amaçlarında, geçmişe dair deneyimlerinde nasıl bir rol üstlendiğini göstermesi ve diğer kategorilerle farklılaştığı yönleri dair bir ayrım sunması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca sosyalist hareketi deneyimleyen ailelerin, görüşmeciler tarafından modern değerlere sahip aile olarak tanımlanması da çalışma kapsamında ulaşılan bir başka veridir. Görüşmeciler modern değerlere sahip olmak ile

evrensel normların açıkça tartışılmasını, geleneğin ötesinde bireyin öncellenmesini kastetmektedir. Örneğin ailesinde kısmen/tamamen sola yatkinlık olan bireylerin değerlerinde, yaşam biçimlerinde, tercihlerinde farklılık ortaya çıkmaktadır. Konuya dair en önemli ayırım, ailesini modern değerlere sahip olarak tanımlayan katılımcıların, ataerkil değerlere sahip ailelerden gelen bireylere kıyasla sol siyasetle tanışmasının daha erken yaşlarda gerçekleşmiş olmasıdır.

Çalışma verileri, aile bireylerinin siyasi tercihlerinden, deneyimlerinden ve eğilimlerinden etkilenerek siyasi tavırları şekillenen bireylerin sola eğilimlerinin, sosyalizme dair hiç eğilimi olmayan ailelerin çocuklarına kıyasla daha farklı ve "bilinçli" bir tercihlilik durumunu içerdiği sonucunu vermiştir. Bir başka deyişle araştırmancının verileri, sosyalist harekete dahil olan, eğilim gösteren ya da sempati duyan ailelerden gelen görüşmecilerin, sol siyasete katılım biçimlerinin, katıldıktan sonra yapılanma içerisindeki siyasi pozisyonlarının ve günümüzdeki siyasi tercihlerinin diğerlerine göre farklı olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu farklılık Ansart'ın belirttiği üzere "belli bir zaman ve mekâna ait toplumsal koşulların kafamıza yerleştirdiği kazanılmış niteliklerin, algı, takdir ve eylem şemalarının bütünü"ne işaret eden (Ansart 1990, s.41; aktaran Ünal, 2017, s.381) habitusa gönderme içermektedir. Çünkü habitus, bireylerin ailesinin ve içinde yer aldığı sosyal çevresinin değerlerinden etkilenmesini ve siyasi tercihini bu doğrultuda şekillendirmesini mümkün kılmıştır. Ritzer ve Stepnisky'nin (2014, s.527) eserindeki tanımıyla habitus, "insanların toplumsal dünyayla ilgilenmelerine aracı olan zihinsel ve bilişsel yapılarıdır." Stones (2008, s.263) bu tanımı biraz daha detaylandırır. Ona göre "dünyada bizim algılama, yargıda bulunma ve davranma süreçleri yardımıyla ortaya koyduğumuz uzun süreli ve değişkenlik gösteren yatkinlıklar sistemidir." Wacquant'ın ifadesiyle "etnografik bir araç olan habitus" (Wacquant, 2012), özel toplumsal koşullara maruz kalan bireylerin, algıladığı ve içerisinde hareket ettiği dünya aracılığıyla oluşan eğilimlerdir (Wacquant, 2007, ss.53-76). Bourdieu literatüründe "temsil edilen toplumsal dünya" ya da "yaşam tarzları uzamı" olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple bir yandan "nesnel olarak sınıflandırılabilen pratiklerin üretici ilkesi"ni açıklarken diğer taraftan "bu pratiklerin sınıflama sistemine" karşılık gelmektedir (Bourdieu, 2017, s.254, 634). Öyleyse habitus için bireyin eylemleri tarafından şekillendirilirken aynı zamanda bireylerin eylem ve tercihlerini de şekillendirdiği söylenmelidir (Wacquant, 2007).

Örneğin Veysel'in sol örgütlenme içerisinde yer almasında ailesinin CHP sempatzanı olması önemli bir rol üstlenirken Mehmet'in üniversite öğrencisi olan abisinin siyasi tercihlerinden etkilenerek sosyalist hareket içerisinde mücadele ettiğini söylemesi, bireylerin davranışlarının şekillenmesinde ve yatkinlığının oluşumunda habitusun önemine işaret etmektedir. Bir başka görüşmeci olan Leman, babasının köy enstitüsü mezunu bir öğretmen olarak 50'li yıllarda Devrimlere Bekçi adında çıkarılan gazetenin dağıtımında ve çalışmalarında aktif konumlanmasından, Türk Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun hem üyesi hem de yönetiminde bulunmasından ve 1969 öğretmen boykotunun organizasyonunda görev almasından etkilendiğini söylemektedir. Ayrıca babasını siyasi tercihlerinden dolayı sürgün edilmek gibi maruz kaldığı birçok olumsuz durum, kendisinin sol hareketlere daha fazla eğilim göstermesinde de etkili olmuştur. Benzer deneyimleri yaşayan bir başka görüşmeci Rıza da sola dair ilk eğilimini babasından edinenler arasındadır. Babasını "TÖB-DER'li bir öğretmendi, CHP'lidir, sosyal-demokrat bir insandır" diyerek tanımlamaktadır. Ayrıca siyasetin konuşulduğu, tartışıldığı bir evde büyümesinin, Deniz Gezmişlerin idam edildiği dönemde onlardan bahsedilmesinin, Kızıldere hakkında evde tartışma ortamının yaratılmasının 7-8 yaşlarındaki bir çocuk olarak hafızasına kazındığının da altını çizmiştir.

Devrimci Yol'un merkez komite üyesi Mahmut Memduh Uyan ise abisinin üniversitede siyasi mücadelede yer aldığını, öğretmen olan kardeşlerinden birinin TÖS vb. örgütlerde faaliyet içerisinde olduğunu, örgüt üyesi suçlamasıyla cezaevine giren ve

mesleğinden atılan kardeşlerinin bulunduğunu ve babasının CHP'li olduğunu söyleyerek aile içindeki sol geleneğe işaret etmiştir:

- Ailedeki sol eğilim Cumhuriyet Halk Partili, modernist ve aile fertlerinin çoğunluğunun öğretmen olmasından ileri gelir. Düşünsel ve sempati yapımız tümüyle soldan yanaydı. Mesela benim okuduğum kitaplar benim büyüklerimin de okuduğu kitaplardı. Hatta çoğu zaman okuduğum kitapları bana büyüklerim önerirdi. Böylelikle aile bağımız içerisinde de birbirimizi sol siyasi örgütlenme noktasında pozitif anlamda etkileme durumu oluştu.

Görüşmecilerden bir diğeri olan Nedim ise büyük dedesinin Atatürk'ün askerlerinden biri olması sebebiyle ailede, Atatürk'e ve İsmet İnönü'ye karşı bir sempati duyulduğunu, babasının CHP içinde koşuşturan, çiftçilik yapan ve maden işçisi olarak çalışan birisi olduğunu söylemektedir. Bu durum Nedim'in sola eğilim göstermesinde ailesinin önemli bir rol üstlendiğine işaret etmektedir. Bir başka görüşmeci Murat da Kurtuluş Savaşı gazilerinden olan dedesinin, Cumhuriyet'i kuran kadronun içinde yer almasından, yattığı odada İnönü'nün resminin bulunmasından etkilenerek başlangıçta bilinçli olmasa da ilk sosyal-demokratlığının sempati düzeyinde geliştiğini ve bu durumun sosyalist örgütlenme içerisinde yer almayla sonuçlandığını ifade etmektedir.

Sosyalist harekete katılımlarına dair ilk deneyimlerini ailesinden edindiğini dile getiren bu görüşmecilerin, sol siyasette yer almalarındaki temel motivasyonun ne olduğu sorusuna verdikleri yanıtlar, bilinçli bir heyecanı işaret etmektedir. Örneğin babasının örgütlü mücadele içerisinde yer almasından kaynaklı yaşadığı birçok soruna şahit olan Leman için sosyalist harekete katılımın amacı adalet, eşitlik, iyiye duyulan özlem ve kötülüğe karşı duruş isteği ile ilintili olarak açıklanmaktadır.

Görüşmecilerden Rafet (64), sosyalist örgütlenme içerisinde yer almasında, sol hareketin sınıfsal ayrıma karşı duruş sergilemesinin o zamanlar ilgisini çektiğini anlatmaktadır. Rafet, gün boyunca çok çalışmak zorunda kalmış, genç yaşta yıpranmış, zor şartlarda geçimini sürdürmeye çalışan esnaf bir baba ve eğitim alma olanağı olmadığı için okuma-yazmayı dahi çocuklarından öğrenen bir anne karşısında, varlıklı ve hiç yaşlanmayan insanların şatafatlı hayatlarının var oluşundaki eşitsizliğin dikkatini çektiğini söylemiştir. Bu noktada emeğin değerinden bahseden sosyalist hareketlerin söylemlerinin, kendisine çok cazip geldiğini ve sola ilgi duymasını sağladığını dile getirmiştir. Benzer bir ayrımın farkına vararak sola eğilim gösteren Nedim ise sol harekete katılımındaki temel motivasyonun ne olduğunu şu cümleler ile ifade etmiştir:

- Yaşadığımız köy, kuş uçmaz kervan geçmez denecek cinstendi. Yolu yoktu, yoksulluk hat safhadaydı. Doğduğum 50'li yıllar (Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu zamanlar) bizler için hala kıtlık dönemiydi. Şehirlerdeki bolluk-bereket, yerele/köylere yansımamıştı. Açlık diz boyuydu. Eşkıyalar dağdaydı. Köyde okul dahi yoktu (Nedim, 66).

Rıza da geçmişe dönük sol siyasette yer almasındaki amacın, haksızlıklara karşı olma isteği olduğunu gündelik hayat içerisinde örnekendirerek açıklamıştır:

- O günün Türkiye'sinde bir grup insanın bir eli yağda bir eli balda iken diğer kısmının çok zor şartlarda yaşamaya çalışması benim sol siyasette aktif olmamda etkili oldu. Kitaplarda Florya plajındaki hayatları okurken köylerde ağacın üstüne keçeyi çakıp yastık yapan insanları/aileleri görüyordum. Ya da toprak ağası olanlar parasıyla lüks hayat sürerken kendi emeğiyle geçinip zar zor karnını doyuran insanların varlığı canımı yakıyordu. Hatta benim dedem bile yaşına rağmen elinde çapası ve tırpanı ile çalışmaya devam ediyordu. Sonbaharda yakacak odun için yaylada, hayvanın başında çok zaman geçirirdi. Ama hiçbir şeyi yoktu. Tüm bunlara itirazım solda olmamı sağladı (Rıza).

Sol harekette örgütlü mücadele içerisinde aktif olarak yer alan ya da sempati duyan ailelerden gelen bireylerin/görüşmecilerin, yapılanma içerisindeki siyasi pozisyonları, diğer iki kategoriye kıyasla (sosyal çevre ve okul) daha üst konumda bulunmaktadır. Somutlaştırmak gerekirse CHP sempatzanı ailesi ve sol hareket içerisindeki abisinden etkilenen Veysel, Köy Kalkınma Kooperatifi'nde (Köy-Koop) profesyonel olarak görevler almış, kooperatiflerin tarımsal amaçlı köy birliklerini kontrol edecek düzeye erişmiştir.

Aile içindeki sol geleneğe işaret eden Mahmut Memduh Uyan ise üniversite sürecinde yer aldığı Dev-Genç'in ardından Devrimci Yol içerisinde örgütlü mücadelesini sürdürmüştür. 12 Eylül 1980 darbesi gelince kentte sınırlı sayıda askeri birim bırakıp yedi-sekiz kişilik grup olarak kıra/dağa yönelen Ana Gerilla Birliği (AGB) içerisinde mücadele eden Uyan, bu birliğin kurucu komutanıdır (Uyan, 2015, s.231).

3.3. Sosyal Çevrenin Etkisi

Bu başlıkta aile içerisindeki ilişkilerin genişleyerek daha geniş bir habitus olarak tanımlanabilecek sosyal çevrenin etkisiyle sol harekete eğilim gösteren, bu doğrultuda siyasi tercihlerini ve gündelik hayatını şekillendiren bireylerin anlatılarına yer verilecektir. Katılımcıların sosyal çevreye dair tanımlarında birden fazla seçenek karşımıza çıkmaktadır. Zira katılımcıların sosyal çevre ile "mahallesinde farklı siyasi fraksiyonlara sahip insanlar/komşuları", "yaşadığı muhitte örgütlenen liselileri", "lise okurken kendileriyle bağlantı kurmaya gelen ve sol örgütlenme içerisinde aktif rol alan üniversitelileri", "sol örgütlenmelerde aktif konumlanan akraba ve arkadaş çevrelerini" ve "fabrikada çalışmaya başlayınca sendika arkadaşlarını" tanımladıkları görülmüştür.

Görüşmecilerden Nazım, mahallesinde Halkın Kurtuluşu düşüncesini savunan bir grup liseliden etkilenerek onlarla birlikte örgütlü mücadele içerisinde yer aldığını ifade etmiştir. Benzer bir durum Çetin için de geçerlidir. Çetin, ilçede lise okurken kendileriyle bağlantı kurmaya gelen üniversitelilerin etkisinde kaldığını söylemiştir. Leyla ise CHP'li ve Alevi bir ailede dünyaya gelmesinden öte yaşadığı mahallenin politik özellik göstererek solun tüm renklerini içerisinde barındırmasının, kendisi üzerinde olumlu bir etkisi olduğundan bahsetmiştir. Buna dair bir anekdot anlatmıştır:

- 6 Mayıs günü, Ulucanlar Cezaevi'ne amcamı ziyaret için gitmiştik. Ancak askerler, bizi yoldan çevirerek ziyaretin olmadığını söyledi ve biz evimize döndük. Geldiğimizde mahallede yas havasının hâkim olduğunu gördüm. Mahalledeki kadınlar dizlerine vurup "oğlanlar gitti, öldürdüler çocukları" diyerek ağıt yakıyordu. Deniz Gezmiş'ler asılmıştı. Bu durum politik eğilimimde etkili bir rol üstlendi. Ayrıca 1974'te mahallede politik gazetelerin satışını yapan abilerin-ablaların getirdiği gazeteleri okuyor olmam da politik sürece eğilim göstermemi sağladı.

Bir başka görüşmeci olan Kazım muhafazakâr bir ailenin değerleriyle yetiştirildiğini, fabrikada işe başladığında ise sendikal faaliyetlere katılarak sol siyasi görüşünün oluştuğunu dile getirmektedir. Sola dair eğiliminin gelişimini şöyle açıklamaktadır:

- Ben gerçekleri topraktan kopup fabrikaya gelince gördüm. Fabrika gözümü açtı, beni bilinçlendirdi. Akla, pozitivizme, sömürüye, işçi sınıfına dair öğrendiklerim sonucunda ailemdeki düşüncelerin geçerli olmadığını farkına vardım.

Görüşmecilerden bazılarının sosyal çevre ile akraba çevrelerinde sol hareket içerisinde örgütlenenleri kastettiği görülmektedir. Uğur, öğretmen olan abisinin ve abisinin arkadaşının kişiliklerinden ve yazdıkları sloganlardan, afişlerden etkilenerek sosyalist hareket içerisinde yer aldığını dile getirirken Bekir, İstanbul'da yaşayan ve sol hareket içerisinde örgütlenen kuzeninin etkisiyle sol ile tanıştığını söylemektedir. Sol hareket ile tanışmasının gündelik hayatında meydana getirdiği değişimi "ortaokula gidene kadar caminin müritlerindendim, namaz kılar, ezan okurdum" diyerek özetlemektedir. Benzer bir değişimi görüşmecilerden Yasemin şu sözlerle ifade etmektedir:

- Ailemde CHP'lilik bile yoktu. Hatta babam uzun yıllar Adalet Partisi'ni destekledi. Benim sol ile tanışmamda üniversite okuyan ablamın sol sosyalist çevreden olan arkadaşları etkili oldu. İlk bilinç dönüşümüm bu sayede gerçekleşti.

Sosyal çevre ile sol harekete eğilim gösteren ve örgütlü mücadele içerisinde konumlanan bireylerin katılımlarındaki temel motivasyonun, bilinçlilik durumundan daha çok duygusal devinimlerle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan tesadüflere bağlı olarak sol örgütlenmelerdeki bireylerle yollarının kesişmesi sonucunda sola eğilim gösterdikleri de söylenebilir. Zira sosyal çevreden etkilendikleri bireylerin ardından aynı sol fraksiyona tabi olarak örgütlü mücadele içerisinde yer almaları bu

durumu açıklar niteliktedir. Bu durumu somutlaştırmak için görüşme bulgularından bazılarına yer verilebilir. Örneğin Nazım, sol harekete katılımındaki amacının ve kendisinin sol ile tanışmasında etkili olan Halkın Kurtuluşu'nda liselilerle birlikte hareket etmesinin bilinçli bir tercih olmadığını dile getirmektedir. Bu durumu "solcu olmamda tamamen çevresel faktörler etkiliydi, mahalle geleneği beni etkiledi, tercihim irade dışıydı, bilinçli değildi." diyerek açıklamaktadır. Benzer ifadeleri kullanarak sola olan eğiliminin bilinçli olmadığını söyleyen Alaidin Taş (69) konuya dair düşüncesini, "sola katılımım bilinçli ve ideolojik tercihten öte sevdiğim ve güvendiğim insanların olduğu noktada olma isteğinden ileri gelmektedir" diyerek açıklamaktadır.

Kazım ise pozisyonuyla birlikte gelen sola katılım isteğinin bilincinde olduğunu ifade etmektedir. Fabrikada çalışmaya başlayıp sendikal örgütlenmeyle tanışana kadar muhafazakâr değerlerin savunucusu olduğunu söylemiştir. Sendikal faaliyetlerle sol siyasi örgütlenme içinde yer almasındaki amacını şöyle ifade etmiştir: "Fabrikada işçiyken emeğinden başka hiçbir şeyin olmadığını farkına varıyorsun. Sadece toplumsal mücadele sonucunda ekonomik haklar elde edebileceğini görüyorsun. Bu durum beraberinde mücadele etme ihtiyacını getiriyor."

4. Bireylerin Sol Harekete Katılım Amaçlarının ve Sosyalizme Dair Tanımlarının Kışlalı ve İlhan'ın Tezleriyle İlişkilendirilmesi

Bu bölümde aile, sosyal çevre ve okul aracılığıyla sol hareket içerisinde örgütlü mücadeleye katılan bireylerin temel motivasyonlarının, tarihsel süreç içerisindeki durumu ile sol harekete katılıma bağlı olarak amaçların devamlılığını mı yoksa süreksizliğini mi beraberinde getirdiği tartışılmaktadır. Ayrıca bireylerin sosyalizm kavramını nasıl tanımladıkları sorusuna verdikleri cevaplar da bu kategorilerin farkını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında "sol ve sosyalizm kavramı sizde ilk olarak ne ifade ediyordu?" sorusuna geçmiş yıllardaki düşünceleri üzerinden verilen yanıtlara bu bölümde yer verilmektedir.

4.1. Amaçların Devamlılığı

Bireylerin sosyalist harekete katılımındaki faktörlerin yanı sıra söz konusu eğilimlerde solun tercih edilmesinin nedeni sorulabilir. Bu noktada 1960 ve 1970'li yılların politik atmosferinde yaşama biçimlerinin, bireylerin sosyalist sol siyasete katılımındaki amaçlar ile paralel şekillendiği söylenebilir. Kimilerine göre sosyalizme meyletmelerinin nedeni dışlanmaya, yoksulluğa, haksızlıklara ve devletin/polisin/askerin baskısına karşı durma isteğinden ileri gelmektedir. Bir kısım için örgütlü mücadelede aktif konumlanmak, İlhan'ın (1996) ve Kışlalı'nın (1974) tabiriyle bilinçli bir tercihten öte içerisinde bulunulan koşullar gereği gelişim göstermektedir. Gençlik heyecanının ve tesadüfün rolü de yadsınamayacak düzeydedir. Fakat her bir neden, farklı söylemlerle dile getirilmiş olsa da ortak bir paydaya sahiptir: Bireyler, o dönemin moda olmuş mottosu olan "yeni bir dünya düzeni" yaratma arzusundadırlar ve buna motive olmuş durumdadırlar. Zira solun yükselişte olduğu bir dönemde, sadece sosyalizm mücadelesi içerisinde yer alarak toplumu değiştirebileceklerine dair duyulan inanç, bireylerin bu değişimin parçası olma isteğini, motivasyon kaynağı haline getirmektedir. Bu noktada bireylere sorulan "sol harekete katılım amacınızı nasıl açıklarsınız?" sorusuna verilen cevaplar üzerinden bir tasnif yapılmaktadır.

Yaşam öykülerinden yola çıkıldığında, İlhan'ın dediği gibi gençlik heyecanı ile sola eğilim gösteren bireyler (1996, s.145), sosyalist harekete katılım amaçlarını genellikle "bilinçli bir tercih değildi" cümlesi üzerine temellendirmektedir. Bu durum bireylerin sosyal çevresindeki insanlardan etkilenmesiyle ve onlarla aynı safta yer alma isteğiyle ilişkilidir. Örneğin Ahmet Kardam, ODTÜ'de öğrenciyken Mihri Belli hareketinin içinde konumlanmasında, yakın arkadaşlarının (sosyal çevresinin) bu yapılanma içerisinde aktif olmalarının etkili olduğunu düşünmektedir. Bu durumu "o yaştaki birisi olarak tercihlerimin sadece kendi düşüncemle vardığım bir sonuç olmadığı kanaatindeyim." diyerek açıklamaktadır. Bir başka görüşmeci olan Nazım da sol harekete katılım amacının

bilinçli bir tercihlilik içermediğini dile getirmektedir. “Solcu olmamda tamamen çevresel faktörler etkiliydi, mahalle geleneği beni etkiledi, tercihim irade dışıydı, bilinçli değildi.” cümlesiyle bu durumu özetlemektedir.

Bilinçli tercihten öte sosyalist harekete dair ilk deneyimini eğitim aracılığıyla edinenler arasında, sola katılım amacını kendini görünür kılma arzusu, bir yere ait olma isteği ve ihtiyacının giderilmesi olarak açıklayanlar da vardır. Zira örgütlü mücadele içerisinde aktif olmak, bireye gündelik hayat içerisinde de belli bir hedef sunmaktadır. Örneğin Bekir, sol ile tanışmadan önce kendisini “caminin müridi” olarak tanımlarken sola eğilim gösterdiğinde Tanrı’yı reddetmesinin yalnız kalmasına neden olduğunu ve yaşamını bir amacın üzerine oturtma ihtiyacı hissettiğini söylemiştir. Bu noktada sol, Bekir’in dediğine göre kendisi için bir alternatif olmuştur. Ayrıca bir başka görüşmeci olan Ali’nin sol harekete katılım sürecini ve amacını özetlediği şu cümleler de konuyu somutlaştırması bakımından önemlidir:

- Gerek içinde bulunduğum atmosferden etkilenmem gerekse arayış içerisinde olmam katılımı sağladı. Ayrıca genç biri olarak birtakım faaliyetlerde yer almak ve bu faaliyetlerin öznesi konumunda bulunmak, belli bir aidiyet ve kimlik edinmek, kimsenin bilmediği silik bir adamın görünür hale gelmesini de beraberinde getiriyordu. Parke giyiyor, posta atıyorsun ve köyüne gittiğinde ‘oh be Dev-Genç gelmiş’ diye saygı görüyorsun. Köyde benden etkilenerek sola eğilim gösterenlere şahit oluyorsun. O yaşlarda çok değerli, kıymetli şeylerdi bunlar. Ayrıca toplumda her şey alt-üst olurken sünepe bir seyirci olarak kalmak istemediğinde, bir tercih yapman gerekiyor. Bu yönde benim tercihim soldan yana oldu.

Çalışma bulguları, dönemin koşulları da düşünüldüğünde, özellikle eğitimin etkisiyle sosyalist harekete katılan bireylerin, bir grup içinde (sağ ya da sol) yer almasındaki “zorunluluğun” ve bu zorunluluğun beraberinde getirdiği sosyal sermayenin tercihlerde etkili bir rol üstlendiğini de desteklemektedir. Görüşmecilerden Uyan, mesleği olan öğretmenlikten istifa edip üniversite okumayı tercih etmesindeki nedenini, devrimci-demokrat gelişmelerin kendisini cezbetmesi ve o günün atmosferinde herkesin belli bir siyasi ideolojiye eğilim göstermesi olarak tarif etmiştir. Nabi Yağcı söz konusu zorunluluk durumunda hangi siyasi ideoloji (sağ ya da sol) içerisinde yer alacağını tercih etmekte tesadüflerin etkisini göz ardı etmemek gerektiğinin altını çizmektedir. Yağcı, abisi aracılığıyla Yön dergisi okuyarak sosyalist harekete eğilim gösterdiğini söylerken sola katılım amacını şöyle ifade etmektedir: “Bir tercihte buldum. Tabi burada rastlantının rolünden de söz etmek gerekir. Mesela benim abim bir faşist olsaydı belki ben de bir faşist olurdu.”

Sola katılım amaçları arasında bireylerin içerisine doğduğu yaşam alanlarından farklı bir gerçekliği deneyimlemelerinin de etkili olduğunu söyleyen İlhan, bu durumu kırsal kesimden gelen ve feodal düşünce altında yetişen bireylerin, kozmopolit ve birçok olanağa sahip büyükşehirlere üniversite okumak için geldiğinde siyasi mücadele içinde yer almayı çıkar yol sayması ile ilişkilendirmektedir (1996, ss.145-148). Bir başka deyişle yaşadığı yoksulluk ve yoksunluk ortamından çıkıp daha önce hiç deneyimmediği olanakların var olduğuna şahit olarak eşitsizlikleri bizzat deneyimlemeleri de bunda etkilidir. Örneğin görüşmecilerden Uğur, 12 Mart 1971 muhtırasının ardından (10 yaşlarında) jandarmanın köylülere yaptığı baskılara şahit olması sonucunda, tepkisini göstermek için sol içerisinde yer aldığını ve bu tercihinde çevresindeki insanların etkisi olduğunu söylemektedir. Benzer bir durumu Rafet de dile getirmekte ve sol hareketin sınıfsal ayrıma karşı duruş sergilemesinin ilgisini çekmesi sonucu sosyalist örgütlenme içerisinde yer almayı tercih ettiğini şöyle açıklamaktadır:

- Gün boyunca çok çalışmak zorunda kalmış, genç yaşta yıpranmış, zor şartlarda geçimini sürdürmeye çalışan esnaf bir baba ve eğitim alma olanağı olmadığı için okuma-yazmayı dahi çocuklarından öğrenen bir anne karşısında, varlıklı ve hiç yaşlanmayan insanların şatafatlı hayatlarının var oluşundaki eşitsizlik dikkatimi çekti. Bu noktada emeğin değerinden bahseden sosyalist hareketlerin söylemleri çok cazip geldi ve sola ilgi duymasını sağladı (Rafet).

Rafet ile benzer süreçleri deneyimleyen Rıza ise sol siyasette yer almasındaki amacı, haksızlıklara karşı olma isteği üzerinden örneklendirmektedir:

- O günün Türkiye'sinde bir grup insanın bir eli yağda bir eli balda iken diğer kısmının çok zor şartlarda yaşamaya çalışması benim sol siyasette aktif olmamda etkili oldu. Kitaplarda Florya plajındaki hayatları okurken köylerde ağacın üstüne keçeyi çakıp yastık yapan insanları/aileleri görüyordum. Ya da toprak ağası olanlar parasıyla lüks hayat sürerken kendi emeğiyle geçinip zar zor karnını doyuran insanların varlığı canımı yakıyordu. Hatta benim dedem bile yaşına rağmen elinde çapası ve tırpanı ile çalışmaya devam ediyordu. Sonbaharda yakacak odun için yaylada, hayvanın başında çok zaman geçirirdi. Ama hiçbir şeyi yoktu. Tüm bunlara itirazım solda olmamı sağladı (Rıza).

Bir başka görüşmeci olan Alaidin Taş ise Alevi olması ve Arapça konuşması sebebiyle bizzat kendisinin maruz kaldığı ötekileştirilme sonucunda sola eğilim gösterdiğini ifade etmektedir. Rejim tarafından ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesinin, Kemalist rejimin de aktif olduğu hükümetler döneminde baskı altında kalmasının, öğrenciliğinde sırf Arapça konuştuğu için dayak yemesinin, disiplin cezası ve para cezası almasının bu durumu etkilediğinin altını çizmektedir. Ayrıca Dev-Genç hareketinde aktif olan amcasının oğlundan ve TKP'de önemli görevler yapan isimlerden etkilenmesi de politik sürece dâhil olmasını hızlandırdığını dile getirmiştir. Taş, sola katılım amacı "bilinçli ve ideolojik tercihten öte sevdiği ve güvendiği insanların olduğu noktada olma isteği" olarak açıklanmaktadır.

İlhan (1996, ss.149-154), sosyalist harekete katılımı öğrenci gençliğin gerek toplumsal güvenceden yoksun olmasından gerekse kendileri için bir gelecek görmemelerinden dolayı "devrimin aslanı" rolüne bürünmelerinin ve "biz bu yola baş koyduk" diyerek ülkenin kaderini değiştireceklerini savunmalarının etkili olduğunu ileri sürmektedir. Araştırmamız, İlhan'ın bu argümanını destekler verilere sahiptir. Sol harekete katılım amacını "haksızlıklara karşı gelmek" (Serkan), "hayal ettiğim adil, eşitlikçi, özgür bir dünyayı yaratabilmek" (Zehra), "bağımsız Türkiye'yi kurmak, toplumun refah düzeyine erişmesine öncülük etmek" (Veysel), "kötülüklerin karşısında durmak" (Leman), "emperyalizme karşı savaşmak" (Zafer), "dünyayı değiştirmeyi ve dönüştürmeyi istemek" (Metin), "dayanışma kültürünü toplumda yaratmayı arzulamak" (Leyla), "haksızlıklara, adaletsizliklere, dayatmalara itiraz etmek" (Mehmet), "daha iyi bir hayat örgütlemek için vatandaş olarak üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek" (Murat) şeklinde yapılan açıklamalar bu durumu örneklendirmektedir. Tüm bu ifadeler Kardam'ın şu sözleriyle özetlenebilir:

- Elimizi uzattığımızda değiştirebileceğimize ve yepyeni bir dünya yaratabileceğimize dair inancımız ve umudumuz çok yüksekti. Sola dâhil olduğumuzda bizde bunun bir parçası haline gelecektik ve bu bizim için çok büyük bir motivasyon kaynağıydı.

Özetlemek gerekirse bireylerin sola katılım amaçlarının dönemin toplumsal ve siyasal koşullarından bağımsız olmaması, öğrenci gençliğin güvenceden yoksunluğunun ve gelecek kaygısının etkili bir rol üstlenmesi, bizzat deneyimledikleri haksızlıklara, ötekileştirilmeye, eşitsizliklere karşı çıkma isteğinin varlığı, sol harekete dair ilk motivasyonların bilinçli bir tercih içermediği sonucunu vermektedir. Bu durum bireysel bir tercih olduğu yönünde lanse edilen deneyimlerin, toplumsal referansla ilişkilendirildiğinin göstergesidir (Berger ve Luckmann, 2016, s.22). Ayrıca görüşmecilerin örgütlü hayatla ilk tanışmalarının eğitim sürecinde (ilkokul, ortaokul, lise ya da üniversite) olduğu da düşünüldüğünde yaş aralığı 12-18 olan bireylerin sosyalist harekete katılımlarında gençlik heyecanlarının etkisinin de hesaba katılması gerekir. Devrimi yapma söylemiyle eylemlere ve protestolara katılan, öğrenci ayaklanmalarına neden olan üniversite gençliğinin, örgütlü oldukları yıllarda sosyalizm üzerine düşünceleri ve tanımlarının ne yönde olduğuna bakıldığında verilen cevapların iddiamızı destekler nitelikte olduğu görülecektir.

Görüşmecilere "bugünden bakarak örgütlü mücadeleyi ilk deneyimlediğinizde sizin için sosyalizmin karşılığı neydi?" sorusuna verilen yanıtlar, sol literatüre dair bilgi ve

bilinç seviyesi hakkında fikir vermektedir. Bireylerin sosyalizme dair tanımlarına geçmeden önce sosyalizme dair fikir edinmek adına literatür tanımlarına yer verilebilir. Gordon Marshall'ın ifadesiyle sosyalizm, sözlükte "üretim araçları ve dağılımında kolektif mülkiyete ya da devlet mülkiyetine dayalı bir iktisadi ve siyasal sistem" olarak karşılık bulmaktadır (Marshall, 1999, s.687). Karl Marx ve Friedrich Engels'in belirttiğine göre "sınıfsız komünist topluma geçişin bir evresidir." Bu yönüyle sosyalizm "işçi sınıfının egemen olduğu bir toplum biçimini dile getirmektedir" (Marx ve Engels, 2014, s.120). Georges Politzer'in ifadesiyle sosyalizm "insanın insan tarafından sömürsünün ortadan kaldırılması ve dolayısıyla toplum içinde birbirinin uzlaşmaz karşıtı olan sınıfların kaldırılmasıdır." (Poltzer, 2013, s.403). Bir başka deyişle "mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesidir." (Marx, 2011, s.727). Sosyalizm sayesinde, Leo Huberman ve Paul Sweezy'nin sözlerine göre, "ülke küçük bir azınlığın çıkarları uğrunda yönlendirilmekten ve bu azınlığın mülkü olmaktan çıkarılıp halk yararına, halk tarafından yönetilen, halkın sahip olduğu bir yurt haline gelecektir." Bu yüzden sosyalizm "devrimci değişiklik" demektir (Huberman ve Sweezy, 2018, ss.80-81).

Metin Çulhaoğlu'nun ifadesiyle sosyalizm, düşünce olarak kapitalizme ve özel mülkiyete son verip üretimi, toplumun denetimine bırakan ve tüm ürünlerin paylaşımını savunan ideoloji ve harekettir (Çulhaoğlu, 2020, s.15). Her türlü toplumsal eşitsizliğe, sömürüye ve sınıf oluşumuna karşıdır. Adaletli, eşitlikçi, dayanışmacı ve dürüstlüğü ön planda yer aldığı bir toplum yaratmayı kendisine amaç edinir (Aslan, 1992, s.161). Ayrıcalıklı konumları azaltarak bireylerin daha doyumlu bir hayata kavuşması için çabalar (Ergün, 2004, s.111). Bu tanımlara dair en genel açıklamayı Haydar Kutlu ile Nihat Sargın "sosyalizm, özü itibarıyla en geniş demokrasidir" diyerek yapar (Ballı, 1989, s.185).

Sosyalizm var olan sömürü düzenini kabul etmeyerek muhalif bir ideoloji/düşünce tarzını yansıtır. Bu durum, söz konusu ideolojinin toplum tarafından kabullenilmesini zorlaştırır da (Belge, 2008, ss.19-31) toplumlarda var olan tüm sorunlardan kurtuluşun reçetesi sosyalizm'dedir. Çünkü sosyalizm, kapitalizmi eleştirir. Üretim araçlarına sahip olanların bireysel çıkarları ve kârları için yaptıkları üretime ve emeği sömüren toplum düzeninin varlığına karşı durur (Tartışma Süreci Yazıları-I, 1992, s.17). Bu noktada sosyalizm, "kapitalizmin yerini alabilecek en iyi sistem" olarak karşılık bulur (Zhisheng, 2011, s. 56). Dolayısıyla kapitalizme meydan okuyarak ve onu değişime zorlayarak karşısına yeni bir yaşam tarzı şeklinde çıkar (Soylu, 1992, ss.24-25). Bu yaşam tarzı sınıfsız bir toplum yaratma isteğinden ileri gelir. Üretimle tüketim arasındaki ilişkinin planlanmasında sözün, yetkinin ve karar almanın emekçilerde olmasını savunur (Tartışma Süreci Yazıları-I, 1992, s.224). Emeğinden başka hiçbir şeye sahip olmayan işçi sınıfının yapacağı devrim sayesinde sosyalizmin yaratılacağına inanılır (Çulhaoğlu, 2020, s.31).

Görüşmecilerin tanımlarına bakıldığında sosyalizmin daha çok değişim arzusuyla ilişkili tanımlandığı görülmektedir. Mehmet'e göre sosyalizm "gerçekleşmesi umulan ve insanın en mutlu olabileceği düzen" in ifadesidir. Murat için "sosyalizm insanca yaşamak demektir." Rıza için "sosyalizm insana hizmet eden dünya düzeninin adıdır." Genel anlamda görüşmeciler için sosyalizm; eşitlik, özgürlük, yardımlaşma ve dayanışma, demokrasi, adalet gibi hümanist ve evrensel değerlerin karşılık bulduğu sistemi tanımlamaktadır. Sosyalist örgütlenmeye dair bilinçlilik durumu, bireylerin şimdiki zamanda sol harekete olan bağlılık ve inançlarında da kendini göstermektedir.

4.2. Sosyalist Harekete Bağlılık/İnanç (Bugünkü Örgütlülük Durumu ve Düşüncesi)

Bu bölümde 1960-1980 yılları arasında sosyalist harekete katılan bireylerin, geçmişten günümüze sol siyasete olan bağlılıkları, inançları ve hatta adanmışlık durumları ele alınmaktadır. Veriler, İlhan'ın (1996, ss.149-154) argümanında öğrenci gençliğinin aktif olduğu yıllarda "devrimin aslanı" rolüne bürünmeleri ve "biz bu yola baş koyduk" diyerek ülkenin kaderini değiştireceklerini savunmalarında, örgütsel mücadeleye olan bağlılıklarını desteklemektedir. Görüşmeciler, devrimin olacağına ve

sosyalizmin yaratılacağına dair duydukları inançtan dolayı tüm hayatlarını siyasal mücadeleye göre şekillendirdiklerini söylemektedir. Örgütlü mücadeleye duyulan bu inanç ve adanmışlık duygusu görevden/meslekten istifa edilmesi, eğitimlerin yarıda bırakılması gibi durumlarla sonuçlanmaktadır. Uyan eserinde Malatya'daki devrimci mücadele önderlerinden bir yoldaşının, devrimciliği seçerek öğretmenlik mesleğini bıraktığını yazmıştır (Uyan, 2015, s.222). Emin üniversiteyi bitirememesini "devrimcilerin şanssızlığı iki şeyin aynı anda yürütülemezliği. Toplumsal mücadele de yer alıyorsa eğitim de meslek de para da ikinci planda kalıyor" diyerek açıklamaktadır. Hakan ise siyasi görev ve sorumluluklar gereği okulun ve iş hayatının ikinci planda bırakılmasını "o dönem askerlik, iş, okul, evlilik bizler için hiç önemli değildi. Çünkü biz yarın devrim yapacaktık. Devrimi yapacak kadroları oluşturuyor bizlerdik." diyerek ifade etmektedir. Görüşmecilerden Metin tüm planların devrim düşüncesine göre yapılandırıldığını şöyle özetlemektedir:

- Hayata dair her aşamamızda devrim düşüncesi hâkimdi. Askere gitmiyorduk. Devrimci olduğumuz için öğretmen, mühendis ya da doktor olmamız da gerekmiyordu. Birçok arkadaşımız üniversiteyi terk ederek kendini mücadelemize adadı. Böylesine fedakâr, inançlı ve devamıza adanmış ruhlardır (Metin, 65).

Görüşmecilerden bir diğeri olan Ali (73), hayatının merkezinde siyasetin yer aldığını ve sahip olduğu varlıkların tamamıyla davaya adandığını dile getirmektedir. "Sadece kendimizi de değil malımızı, ailemizi, çocuğumuzu da toplumsal davaya adanmıştık. Biz önce devrimci sonra baba, eş, evlat ya da kardeşlik. Çünkü devrimcinin özel hayatı olmazdı" diyerek bu durumu özetlemektedir. Ali'nin ifadesiyle mücadele dışında herhangi bir "şey" için harcama yapmak konformist sayılmanın nedeniydi. Bu yüzden bir ev, araba almak hatta almayı düşünmek bile ayıp kabul edilirdi. Konuya dair Alaidin Taş ise bu durumu eskiden arabası olanların tavır ve davranışları üzerinden örneklendirmektedir. Bu insanlar için "burjuvazinin kendisi" tanımı yapıldığından arabası olanlar, aldığı arabayı saklamaktadır. Çünkü dile getirmek dahi utanmak için bir nedendi (Taş, 69). Görüşmecilerden Zehra da eşi ve kendisi öğretmen olarak çalışmasına rağmen ay sonunda yiyecek almaya paraları kalmamasının ve evinde kendisinin gündelik işini kolaylaştıran hiçbir teknolojik gerecin bulunmamasının gerekçesini "devrime duyulan inanç" olarak açıklamaktadır:

- Evimizden hiç insan eksik olmazdı. Hatta gelip gidenin vakti saati de belli değildi. Eve geldiğimde kiminle karşılaşacağım da bilinmezdi. Ben dışarıdayken eşim eve birilerini getirmiş olabilirdi. Evde sürekli toplantılar düzenlenirdi. O esnada ben çalışıyordum (öğretmendir ve henüz istifa etmemiştim), evde çocuk vardı ve evin işlerini kolaylaştıracak hiçbir ürüne sahip değildim. Çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, elektrik süpürgesi, buzdolabı hiçbiri yoktu. İki kez çamaşır makinesi almak için emekli sandığından para çekmiştim. İkisinde de eşim yanıma gelip "şimdi miting zamanı, para lazım. Derdimiz çamaşır makinesi mi" demişti. İtiraz etmemiş, parayı mitingte kullanılması için vermiştim. Bazen gece saat 02.00-03.00'e kadar elimde çamaşır yıkar, ütü yapar, yerleri siler ve sonra yatarım. Bir keresinde eşim eve gelirken aldığı maaşla yağ ve yiyecek alacaktı. Ama eve geldiğinde elinde hiçbir şey yoktu. Siyasi mücadelede kullanılması için başka bir yere vermişti. "Bende para kalmadı" dedi. Benim paradan alacaklarımızı hesapladık ve alınacakların birçoğunu sonraki aya erteledik. Bu şekilde eve erzak temin ettik. Genelde ay sonunda yiyecek yemeğimiz olmazdı. Eşimde bende öğretmendir. Sözde iki kişi çalışıyorduk. Ama paramız yoktu. Özverimiz bu düzeydeydi (Zehra, 73).

Söz konusu adanmışlığa dair çarpıcı örneklerden ikisini görüşmecilerden Osman (78) ve Kazım (73) açıklamaktadır. Osman eşi hamile iken örgütün kendisini görevlendirmesiyle Moskova'da eğitime gidecek kadar adanmış olduğunun altını çizmektedir. Kazım ise eşinin doğum yapması beklenirken 1979 yılında 1 Mayıs eylemi için yaşadığı yere 15 saat mesafede olan bir ile gittiğini ve eşini evde yalnız bıraktığını söylemektedir. Ayrıca çocuk, 1 Mayıs'ta doğacak şekilde eşini hamile bırakmak istemiş ve "bu derece militandım" diyerek durumu değerlendirmiştir. Kazım, eğer oğlu 1

Mayıs'ta doğsaydı adını Ogün koymayı planladığını dile getirmiştir. Kazım, eşinin siyasi görüş olarak kendisinden farklı düşündüğü için sürekli kavga ettiklerini ve eşini siyasi çalışmalarda yer alması için zorladığını da şöyle ifade etmektedir:

- Eşim inandığı için değil ben zorladığım için kadın hareketlerine katıldı. İstemediği halde peşimden sürükledim. Buna hakkım yoktu. Kadıncağız mecburen beni çekti. Babadan gelen feodal bir anlayışı var. Haliyle boşanıp baba evine dönmeyi ayıp saydı. Boşansa da ayaklarının üzerinde duramayacağını düşündü. (Kazım, 73).

Görüşmecilerden bazıları ise devrime duyulan inancı, örgüte olan bağlılık ile ilişkilendirerek ele almaktadır. Bekir (72), örgüt bir karar aldığı anda ya da bireye görev verdiğinde (kararın doğru olmadığı düşünülse dahi) söyleneni itirazsız ve istisnasız uyguladıklarını dile getirmektedir. Eğer alınan kararlara karşı çıkan olursa gidip uyarılması istenmektedir. Bekir, "bize yanlış gelen kararlar karşısında neden hiç tavır koymadık ve neden söylenenleri yaptık?" diye sorduğu soruya, devrimin yaratılacağına duyulan inanç ve örgüte olan bağlılık üzerinden açıklık getirmektedir. Bekir, örgüte olan bağlılığını "ne zaman iş kurmaya kalksam örgüt, 'sana ihtiyaç var, gel' dediğinde her şeyi bırakıp gidiyordum. Bu yüzden elli yaşından sonra para kazanabildim" cümleleriyle özetlemektedir. Benzer şekilde görüşmecilerden Çetin, kendisine örgüt tarafından bir görev verildiğinde, görevi sorgusuz-sualsiz yerine getirdiğini anlatmaktadır:

- Bize bir görev verildiğinde, doğru olduğuna inanmasak dahi, önce gider görevi yerine getirirdik. Söyleneni sorgusuz uygulardık, reddetmezdik. Mesela Örgüt "git şu adama sık" derse gider yapardık. Eğer karşı çıkacaksa görevi yerine getirdikten sonra çıkardık. Çünkü doyunluk de yoktu. Hiç "yapmayız" demezdik. Bakış açımız böyleydi (Çetin, 69).

Bireylerin geçmiş yıllardaki sosyalist harekete olan bağlılıklarının, geçmişten bugüne nasıl şekillendiği ya da ne yönde farklılaştığı önemlidir. Çünkü politik kabullere dair yaklaşım, bireyler tarafından politik kabullerin ne kadar içselleştirildiğini anlama konusunda bir fikir vermektedir. Bu sayede süreç içerisinde söylemde var olan politik kabullerin, siyasi pratiklere/eylemlere ne kadar yansıdığı ve değer kattığı anlaşılabilir. Zira bağlam-söylem-eylem ilişkisi, örgütsel değerlerin bireysel değer olarak nasıl ve ne kadar içselleştirildiğinin göstergesidir. Bu konuya dair ayrımı 12 Eylül 1980 darbesi öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek mümkündür. 12 Eylül 1980 darbesinin bir dönüm noktası olarak kabul edilmesinde sadece Türkiye'de değil dünyada da yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmeler etkili bir rol üstlenmiştir. Türkiye açısından bakıldığında darbe ile örgütlenmelerin dağılması, yakalanan parti üyelerinin tutuklanması, bir kısmının ise yurtdışına çıkması gibi birden çok etmen karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bireylerin gündelik yaşantılarında değişimi bir nevi zorunlu kılmıştır. Yeni bir yol haritası çizmeye çalışan bireyler, bugünden geçmişi değerlendirdiğinde gerek kendi tutum ve davranışlarına gerekse mücadele ettikleri sol örgütlenmelere dair eleştirilerde bulunabilmektedir. Söz konusu eleştiri ile sosyalist harekette yer almaktan duyulan pişmanlıklar anlaşılmalıdır. Zira tüm görüşmeciler sosyalizmi savunduğu için yaşadığı olumsuz süreçlere (hapiste geçen süreler, gizli saklı yaşanan gündelik hayat vb.) dair asla pişman olmadığını aksine bu durumu "bir onur meselesi" olarak değerlendirdiklerini dile getirmektedir.

Fakat örgütlü mücadelede yer alıyor olmaktan pişman olmamak, bireylerin geçmiş dönük bazı eylemlerinin, tutum ve davranışlarının hatalı olduğunu düşünmelerine engel değildir. Bu durum bireylerin bugünkü gündelik hayatlarını ve politik tercihlerini şekillendirmede önemli bir durum arz etmektedir. Söz konusu hata ve eleştirileri üç ayrı kategori altında değerlendirmek mümkündür:

- Bazı görüşmeciler aktif dönemlerinde gündelik hayatlarını yok sayacak düzeye getirerek kendi ihtiyaçlarını ötelediklerini ve çok fazla ödün vererek yanlış yaptıklarını düşünmektedir.
- Görüşmecilerden bir kısmı aktif dönemlerinde verilen mücadelenin gerek o dönem gerekse bu günlerde toplumsal karşılığı olmadığı için üzüntü duyduğunu belirtmektedir.

- Bir kısım görüşmeci, örgüte ve örgütsel mücadele içinde dönemin lider konumundaki kişilerin doğru olmayan tutum ve kararlarını başarısızlıktaki etmen olarak görmekte ve bu tutum ve davranışlara dair eleştiri getirmektedir.

5. Geçmiş ile Yüzleşme: Muhakeme ve Meşrulaştırma Örüntüleri

Bireylerin bugünden geçmişe baktıklarında hem sol hareketlerin örgütsel anlamdaki tutumlarına hem de bireysel açıdan kendilerinde hatalı gördükleri tavır ve davranışlara dair bir muhakeme yaptıkları görülmektedir. Bu durum 1960-1980 yılları arasında örgütlü mücadelede aktif oldukları yıllara dair bakış açılarının, düşüncelerinin ve tercihlerinin geçmiş ile bugün arasında bir ayrımın meydana gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Söz konusu ayrımında bireylerin sosyalizme dair geçmiş deneyimlerini; içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel pozisyonlarda nasıl hatırladıkları ve yorumladıkları etkili bir rol üstlenmektedir. Geçmişteki eylemlerin, bireyler tarafından meşrulaştırması, o eylemlerin zihinde hatırlanmasını sağlarken onaylanmayanlar unutulmaktadır. Hatırlama ve unutma edimleri, bellek üzerinden bir tartışmayı gerekli kılmaktadır. Zira hafızanın toplumsal formu sayesinde bireylerin sosyalist değerlerini hem yakın geçmişinde hem de şimdide nasıl değerlendirdikleri anlaşılabilir. Bir başka deyişle bellek sayesinde geçmiş sosyalist, politik ve etik kabullere yaklaşımlarının şimdide ne ölçüde ortak inanç, değer ve kültürel norm olarak değerlendirdiği görülecektir. Özneler arası ilişkileri içeren bellek/hafıza, Bilgin'in (2016, s.263) ifadesiyle bireyin bilincinde iz bırakanları hatırlama yetisi olan geçmişten günümüze yaşam öyküsü olarak taşınmakta ve korunmaktadır. Toplumda var olan zihniyet yapılarının anlaşılmasında önemli bir yeri temsil etmektedir (Bloch, 2013, s.218). Paul Connerton'un ifadesinden yola çıkıldığında bellek ile ilgili söylenmesi gereken en önemli nokta, bugüne ilişkin deneyimlerimizin büyük çoğunluğunun geçmiş hakkındaki bilgimize dayanıyor olmasıdır (Connerton, 2019, ss.9-12).

Bireyin hafızasında yer edinen bazı gerçeklikler hatırlanırken bazıları unutulur (Connerton, 2012, s.39). Maurice Halbwachs'a göre unutkanlığın ya da anımsamanın nedeni, bireyin içinde bulunduğu zaman, konum ve şartlarla ilişkilidir. Ona göre birey, gündelik hayata uyarlayabileceği geçmişi anımsarken ve geçmişe dönük inşaı bugünün koşullarıyla biçimlendirirken uygun olmayanları unutmaktadır (Halbwachs, 2019, s.359; Halbwachs, 1992). Buradaki ayrım tarihsel ve toplumsal belleğe dair farkı ortaya çıkarır. Tarihsel bellek unutmaya karşılık gelirken toplumsal bellek ise değişime neden olduğundan anımsamayı içerisindedir (Connerton, 2019). Bireyin içerisinde yer aldığı çevre aracılığıyla inşa ettiği gerçeklik, "toplumsal hafıza" olarak kavramlaştırılırken unutulmalar ya da unutulmak istenenler "tarihsel hafıza" olarak ele alınmaktadır (Halbwachs, 2019, s.359). Tarihselleşen hafıza, bu çalışmada sol değerlerden kopuş ya da değerlerdeki köklü değişim olarak okunmalıdır. Toplumsal hafıza, tarihselleşmiş hafızanın aksine geçmiş değerleri tamamen reddetmek yerine kısmi olarak yadsımanın ve oradaki gerçekleri filtreleyerek zihinde tutmanın yeridir. Ancak unutma ve hatırlamaya dair nüans farklılıkları dışında her ikisinin (toplumsal hafıza ve tarihsel hafıza) de ortak noktası, belli bir kopuş yaşandıktan sonra kısmi de olsa zihinde unutulmaya neden olmalarıdır (Connerton, 2012).

Buradan yola çıkıldığında anılar üzerinden bireyin ait olduğu sosyal/politik grubun kolektif hafızasının ne kadarını şimdide barındırdığı/geri çağırdığı görülebilir. Bu noktada bireylerin örgütlü oldukları yıllardaki bazı durumlara, olaylara ya da kişilere dönük olan eleştirileri ve geçmişe yönelik bakış açıları, politik tercihlerin ve gündelik yaşantıların inşasında önemli bir etkiye sahiptir. Geçmiş örgütlenme biçimlerine/tercihlerine/uygulamalarına dair yapılan eleştirilerde görüşmecilerin birleştikleri noktalardan biri, söylemde var olan sola dair değerlerin/düşüncelerin eylemde/pratikte karşılık bulmadığıdır. İlhan'a göre devrimcilerin ideolojik doğrultudan uzaklaşmalarındaki nedenlerden biri, örgütlenmelerindeki yanlış tutumlarıdır. Çünkü gündelik hayata dair yapılan klişeleştirmeler, devrimciliğe kanalize edilerek meşrulaştırılmaya ve hatta tabulaştırılmaya çalışılmıştır. Aksi tavır sergileyenlerin

damgalanması ise sola faydadandan çok zarar vermiştir (İlhan, 1996, s.142). Görüşmecilerden Osman, geçmişe dair muhakeme yaptığında sol ideolojiden önce bireyin çözülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü Osman'a göre kendini solcu diye tanımlayan bir kısım insan değerlerle var olurken bir kısmı bu değerlerin altında kalmakta, bazıları ise var olmak adına değerleri ayaklarının altında çiğnemekten çekinmemektedir. Osman, sol değerlerin tam anlamıyla özümsemediğine dair bir örnek olması açısından yoldaşlarından biriyle arasında geçen konuşmayı örnek olarak aktarmaktadır:

- Yanlış yollara sapan, yanlış eylemlere giren bir yoldaşıma, davranışının sol değerlerle bağdaşmadığını söylediğimde bana "e ne olmuş abi burjuvaziye kazık atmışsak, sonuçta tokatladığımız burjuvadır" demişti (Osman, 78).

Sol hakkındaki düşüncelerin geçmişte eylemde karşılığının olmadığına dair yapılan eleştirilerin değerler üzerine temellendirildiği de görülmektedir. Bu düşünce, bireylerin/toplumun soldan farklı anlamlar çıkarabilmesi ve dolayısıyla değerlerin gündelik hayata uyarlamasının söylemden farklılık gösterdiği üzerinden açıklanmaktadır. Örneğin Uyan'a göre özgürlük kişinin hayatını geliştirmesi için oluşan açıklık iken özgürlüğe dair genel algı, karşındaki insanın gelişimini engellemek ile sınırlandırılmaktadır. Bekir sol örgütlenmelerin özgürlüğü gündelik hayata uyarlamadıklarını "sol farklılıklara tahammül edemiyor" diyerek özetlemektedir. Ya da Veysel'e göre kitlesel mücadeleye girip ittifak oluşturmak yerine bölünmeyi tercih etmek ve sol örgütlenmeler olarak tutum ve davranışları bu doğrultuda şekillendirmek kavrama dair söylem-eylem birlikteliğinin olmadığına işaret eder. Veysel bu durumu şöyle örneklendirmektedir:

-Kemal Türkler'in cezasını kaldırmak için tüm sol fraksiyonlar olarak ortak bir miting yapmaya karar verdik. Mitingde her bir sol örgütlenme, diğer örgütlenmelerle tartıştı. Tartışma gerekçesi ise pankarttı. "Sen bu pankartı açamazsın, sen bu sloganı atamazsın" ya da "senin pankartın büyük, benim pankartımın önünü kapatıyor" diyerek herkes birbirine kavgaya tutuştu. Bizler diyalog kurmak yerine kutuplaşmayı arttırmak için ne gerekiyorsa yaptık. Amaç amacından saptı, birbirimize haddini bildirmeye dönüştü (Veysel, 70).

Benzer bir ayrımı, Nabi Yağcı eşitlik üzerinden değerlendirmektedir. Eşitlik değerinin uygulamada olmadığını dile getiren görüşmeciler, bu düşüncelerini farklılığa olan tahammülsüzlük üzerinden somutlaştırmaktadır. Örneğin Nabi Yağcı'ya (78) göre eşitliğin tanımı; farklılıklara tahammüldür, birlikte olabilmektir. Fakat sol da bu durum söz konusu değildir. "Bizden değilsen karşımdasın" anlayışından yola çıkarak farklılıkları reddetmenin eşitlik anlayışına uymadığını dile getirmektedir. Görüşmecilerden Alaidin Taş ise farklılıkların reddini şöyle açıklamaktadır:

-Bizler zamanında kitapları da sosyal katmanları da kafamıza göre kategorize etmiştik. İnsanları önce sağcı-solcu diye ayırdık. Ardından solcuları kendi içinde gruptandırdık. Sonra sağcılar kendi içinde bölümlendirdik. Bunu, inançlı kesimlerle seküler ya da liberal çevreleri ayırarak yaptık. Neticede hep ayırtmaya devam ettik. Bu hatalarımız yüzünden de genellikle yalnız kaldık (Taş, 69).

Bu noktada çalışma kapsamında derinlemesine ikili mülakat yapılan bireylerin, 12 Eylül 1980 sonrasında sol tercihlerinde üç farklı yol izlediği bulgularla somutlaşmıştır. Bir kısmı kurulan siyasi partilere katılarak örgütlü mücadeleye devam etmektedir. Bazıları sol hareketlere herhangi bir katılım göstermemekle birlikte savundukları değerleri etik adı altında gündelik hayatlarına uygulamaya çalışmaktadırlar. Bir kısmı ise 12 Eylül 1980 sonrası önceliğini gündelik hayatını iyileştirmek ve para kazanmak üzerine inşa ederek, sol değerlere yabancılaşmakta ve önceleri eleştirdikleri hayata uygun bir yaşantı sürmektedir. Bu kategori altındaki bireyler kapitalistleşenler olarak kodlanabilir.

5.1. Kurulan Siyasi Yapılara Katılanlar

Bu kategori altında değerlendirilen bireyler, darbe sonrası kurulan sol partilere/derneklere katılarak örgütlülüğünü devam ettirmek isteyenleri kapsamaktadır. Ancak bu gruptaki bireyler, bugün, dahil oldukları siyasi yapıların (dernek, parti

vb.), ideolojik açıdan 1980 öncesinde savundukları siyasi örgütlenmeler gibi tamamen kendi değerlerini yansıtmadığının altını çizmektedir. Buna rağmen içerisinde halen yer aldıkları "sosyal çerçeveler" dolayısıyla sosyal sorumluluk bağlamında bir şeyler yapma isteğinin, siyasette yeniden yapılanmalarını ve aktif konumlanmalarını beraberinde getirdiğini söylemektedirler.

Bireylerin olayları nasıl yorumladığını ve hatırladığını şekillendiren ortak inançlardan, değerlerden ve kültürel normlardan oluşan "kolektif temsiller" çerçevesinde bazıları siyasi partilere dahil olmakta, bir kısmı siyasi derneklerle/vakıflarla örgütlülüğünü sürdürmeye çalışmakta, kimisi ise sendikalarda yer almaktadır. Siyasi örgütlenmelerin yanı sıra siyaset dışı derneklerde (çevre derneği gibi), yardım kuruluşlarında ya da meslek odalarında faaliyetlere katılanlar da mevcuttur.

Bu kategori içerisinde yer alanların (i) sosyal çevrenin etkisiyle solcu olduğunu ve çoğunluğunun ataerkil değerlere sahip ailelerden geldiklerini ve (ii) ailesinin etkisiyle solcu olanların ise sola ve sol değerlere eğilimli (modern değerlere sahip aile) ailelerden geldiğini söyleyebiliriz. Bu iki grupta yer alan bireylerin çoğunluğu, bugün siyasi ve/ya siyaset dışı yapılanmalara (parti/dernek/vakıf gibi) üyeler ve bu yapılanmalar içerisinde aktif faaliyet yürütmeye devam etmektedirler. Bu iki grubun üyelerinin belirli bir grup veya topluluk içinde sosyal hafıza üzerinden kim olduklarını tanımlamaya devam ettikleri ve bu devamlılık ile kolektif belleğe katılımlarında bir aidiyet ve kimlik duygusunu korudukları görülmektedir. Örneğin Veysel, bugün yaşı gereği mitinglere katılamasa da 1 Mayıs eylemlerine gittiğini ifade etmektedir. Bu durumu "Zaten komünist ahlakı alan birinin boş durma şansı yoktur. İşe yarama dürtüsüyle hayattan çekilemiyorsun" diyerek açıklamaktadır. Hakan, sol harekete katılım amacını görev olarak tanımlamak ve "bugün dahi bana bir görev verildiği takdirde şartlar uygun düşerse seve seve giderim." diyerek açıklama yapmaktadır. Cezaevinden çıktıktan sonra ulaşabildiği arkadaşlarıyla dayanışma içerisinde olduğunu söylemiştir.

Bu grupta yer alanlar, aktif oldukları 1980 öncesi örgütlü mücadelede bildiri dağıtmak, afiş yazmak, eyleme katılmak, mahalle örgütlenme çalışmalarında bulunmak gibi örgütün kararlarının uygulanması ile sınırlı faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bu kategoride yer alan tek bir kişinin örgütü temsil yetkisi ile bölge sorumlusu (yaşadığı il ve çevre illerden sorumlu) görevini üstlendiği görülmüştür. Ancak bölge sorumlusu olan bu bireyi temsil yetkisi olanlar grubunun (bir sonraki kategori altında tartıştım) içerisine dahil etmeme nedeni, kendisini "saha insanı/adamı" olarak tanımlaması ve yönetici olmayanların yürütmesi gereken faaliyetlerde bulunduğunu söylemesidir.

Son olarak örgüt temsil yetkisi dışında kalan bireylerin tamamı gelecekte sosyalizm olasılığını halen mümkün görmektedir. Çoğunluk, bu ihtimalin gerçekleşmesi için örgütlü mücadelenin 1980 öncesinde olduğu gibi eski yöntemlerle sürdürülmesi gerektiğini de dile getirmektedir. Bazıları ise eskinin yöntemlerini günümüz şartlarına "uyarlayarak" sosyalizmin getirilebileceğini savunmaktadır.

5.2. Sol Yapılanmalara Eylemde Müdahil Olmayıp Söylemde Sol Değerleri Savunanlar

Herhangi bir sol siyasi yapılanmaya eylemsel açıdan müdahil olmayarak sadece gündelik yaşantılarında sosyalist değerleri söylemsel olarak ifade eden bireylerin oluşturduğu gruptur. Bunu örgütlü bir siyaset geliştirme gayesiyle değil de en azından hayata dair etik bir tutum alma adına sürdürmeye devam ettiklerini beyan etmişlerdir. Burada bireyler, değerlerin gündelik yaşama somut olarak aktarılmasından öte soyut bir söylem üzerine odaklanırlar. Thome'un deyişiyle, "arzu edilen ya da tercih edilen kavramların, inançların, davranışların değer ifade edebileceği veya bir değere karşılık gelebileceği" düşüncesi sürekli olarak gündemdedir (Thome, 2015, ss.47-48). Bu kategorinin altında temsil yetkisi olan ve olmayan katılımcılar bulunmaktadır. Temsil yetkisi olanlar, bugünden bakarak geçmişi ele aldıklarında gerek kendilerinin gerekse diğer örgütlenmelerin tutum ve davranışlarında hatalı gördükleri durumlara dair eleştirilerde bulunmaktadırlar. Sol fraksiyonların birbirlerine karşı olan

tahammülsüzlükleri ve örgütlenmelerin söylemde dillendirdikleri değer yargılarının eylemde karşılık bulmadığının düşünülmesi, bu eleştiriler arasında sayılan nedenlerdendir. Bu kategori içerisinde yer alan ve temsil yetkisi olmayan bireyler, örgütsel mücadele içerisinde geçmişte kendilerinin en fazla fedakarlığı gösterdiği halde, en fazla olumsuz sonuçlara maruz kalanların kendileri olduğunu ifade eden kişilerdir.

Genel olarak ise burada yer alan bireylerin, sosyalist değerleri bireysel sorumluluk ve vicdan meselesine dönüştürdüğü görülmektedir. Buna rağmen geçmiş sol örgütlenmelere en fazla eleştiri getirenler de bu grupta yer almaktadır. Bireyler herhangi bir siyasi yapılanmaya (parti, dernek, vakıf, sendika vb.) üye olmayı reddederek bağımsız hareket etmeyi tercih etse de destekledikleri, sempati duydukları ya da başarılı buldukları bir parti olduğunu da ifade etmektedirler. Ayrıca var olan siyasi örgütlenmeler, kendilerinden destek talep ettiğinde siyasi partilerin/derneklerin/vakıfların toplantılarına katıldıklarını, onlarla deneyimlerini paylaştıklarını söylemektedirler. Bugün herhangi bir siyasi yapılanmaya dahil olmamaları konusunda birleştikleri ortak nokta ise teoride ve söylemlerde var olan değerlerin, pratikte ve eylemde karşılığının olmadığını düşünmeleridir.

Son olarak bu kategorideki bireylerin gelecekteki sosyalizm olasılığına dair düşüncesine değinilebilir. Bireyler, sosyalizmin yaratılacağına dair umutları olsa da bunun çok da kolay olmadığını düşünmektedir. Başarı için topluma uygun yeni stratejiler geliştirilmesi gerektiğini savunmakla birlikte yeni stratejilerin ne olacağına dair bir tartışmaya girmedikleri görülmektedir. Sosyalizm hedefine ulaşmanın eski yöntem ve uygulamalarla mümkün olmadığını, sadece Türkiye'yi değil dünyadaki gelişmeleri dikkate alıp doğru yol ve yöntem belirlemenin gerektiğini ileri sürmektedirler.

Bu kategori altında değerlendirilen bireylerin sol değerleri etik adı altında sürdürmeye çalışmalarında özellikle Marksizmin temel kavramlarına dair tanımlarının geçmiş ile şimdi arasında değişmesinin etkisi göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Örneğin Marksist-Leninist düşüncenin uyarlanmasında yanlışlık olduğunu savunan görüşmecilerden bir diğeri Ahmet Kardam'dır. Kardam'a göre Marksist-Leninist teoriden yola çıkarak uygulanmak istenen örgütlenme modeli, yeni bir toplum düzeni yaratma noktasında hatalar içermektedir:

- Marksizm-Leninizm problemlidir ve hatta yanlıştır. Bu kavram bize Rus Komünist Partisinin örgütlenme modelini kalıp olarak giydirmişti. Onun gibi örgütlenmemiz, onun gibi davranmamız, onun gibi slogan atmamız beklenmişti. Bunun dışına çıkıldığında demokrasi vizyonuna sahip olamayacağımız söylenmişti. Bu ifadeler zihinlerimizde daima şu soruların yer edinmesine neden oldu: Sosyalizm nasıl kurulacaktı? Bir sabah darbe mi yapacaktık? Legal mi yoksa illegal parti mi kuracaktık? Kalıba göre illegal parti olmak marifet sayılırdı. Fakat bunun baştan aşağı yanlış olduğunu gördük. İlegal bir parti iktidara nasıl gelecekti? Bizler aslında kendimize güvenmemiş, sorunu evrensel havale etmek istemiş ve dünya komünist hareketinin bir parçası olmanın getirdiği rahatlıkla vur patlasın çal oynasın modunda olmayı sevmiştik. Çok fedakârca bir mücadele verdik, çok ağır faturalar ödedik. Buna rağmen ne yaptığımızı, yaptığımızın sonucunun ne olacağını bilmiyorduk (Kardam, 77).

Görüşmeciler Marksist teoriden hareketle, zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan işçi sınıfının (proletaryanın) örgütlenmesi sonucu bir devrim yapılacağına ve ardından sosyalist toplum düzeninin inşa edileceğine dair öngörünün gerçekleşmesi için örgütlü mücadelede yer aldıklarını dile getirmiştir. Fakat görüşmecilerin çoğu günümüz toplumunda Marksist teorinin ileri sürdüğü argümanla yeni bir dünya düzeni olarak sosyalizmi yaratamayacağı noktasında birleşmiştir. Sosyalizmin gerek var oluşunun imkânına gerekse yöntemine dair düşüncede, geçmiş ve şimdi arasında büyük bir uçurumun olduğu görüşme bulgularından elde edilmiştir. Görüşmecilerden Gökhan (63), örgütlü mücadele içerisinde iken sosyalizme bakış açısıyla bugün arasında bir kıyas yapmaktadır:

-Eskiden sömürünün olmadığı, insanların insanca yaşayacağı, herkesin mutlu olacağı sosyalist bir toplumun yaratılacağına inanıyor, bunu hayal ediyordum. Zaten

donandığım bu sosyalist düşünce çerçevesinde solcu oldum, mücadele ettim. Bugün ise sosyalizmin teorik tanımı açısından bunların karşılığının olmadığını görüyorum. Bana göre bizim anladığımız sosyalizmin kurulması mümkün değildir. Kapitalizmde iktidarı ele alıp sosyalist toplumu kuramayacağız. Toplumların tarihinde böyle bir deneyim hiç olmamıştır. Sovyetler Birliği ya da diğer ülkeler de bunu başaramamıştır. Toplum gelişip değişim noktasına gelmediği sürece bizim yeni bir toplum kurma şansımız yoktur. Bugün inandığım doğru budur (Gökhan, 63).

Örgütlü oldukları yıllarda sosyalizmi yaratmanın yolunun proleter devriminden geçtiğini düşünen görüşmeciler, bugün proleter devrimini mümkün görmediklerine dair fikirlerini, işçi sınıfının değişime uğraması üzerinde temellendirmektedir. Görüşmecilerden Osman'ın ifadesiyle Marx dönemindeki proletarya ile bugünkü proletarya farklıdır. Meta üreten sınıfı tanımlayan işçi sınıfının, günümüz toplumlarında karşılığı yoktur. Zira bugün hiçbir üretim aşamasında yer almadığı halde çalışanlara/emekçilere de işçi denmektedir. Mesela yemek servisi yapan birey de markette kasada oturan kasiyerde işçi olarak tanımlanmaktadır (Osman, 78). Serkan ise işçi tanımına dair ayrışmayı, mavi yakalı-beyaz yakalı çalışanlar üzerinden değerlendirmektedir. Serkan'a göre, bugün Marx'ın bahsettiği işçilerin yerini teknolojiyi daha çok kullanan, beyaz yakalılar almıştır. Bu yüzden gelecekte sosyalizm yaratılacaksa bunu beyaz yakalıların yapacağını düşünmektedir (Serkan, 66). Görüşmecilerden Ali ise gerek Serkan gerekse Osman ile aynı düşünceyi paylaşmaktadır ve asimtotik bir imkansızlığa mahkûm olan bu konuya dair fikrine, şu cümlelerle açıklık getirmektedir:

-Devrim teorisine göre işçi sınıfının tarihsel misyonu vardı ve zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan bu sınıf, kendini kurtarıırken diğer sınıfları da kurtaracak olan tek sınıftı. Önceden bir fabrikada 3500 işçi çalışıyordu, bugün ise 350 işçi çalışıyor. Buna rağmen üretim düşmüyor ve hatta artıyor. Bu noktada şu soruyu sormak gerekiyor? Marx'ta canlı emeğin sömürsü olan, artı-değer üreticisi işçi nerededir? Mesela sokakta çöp toplayan temizlik çalışanına da işçi diyoruz. Ama bu işçi üretimde herhangi bir kategoriye girmiyor. Bu yüzden Marx'ın tarif ettiği işçi sınıfı bugün ortada yoktur. Bugün değeri yaratan kol emeği değil, kafa emeğidir. Yani gelecekteki toplumsal düzenin öncü gücü bilişim çağının beyin emekçileridir. Bir gün bu beyaz yakalı sınıf örgütlenirse ve "ülkedeki değerlerin %80'ini biz yarattık, üreten biz isek yönetende biz olacağız" derse bu oldukça haklı bir savunma olur. Bu durum günümüzde eşitlik ve devrimi yapacak yeni bir sınıf tarif etmek zorundayız. Bizim yanlımız bütün emekçi sınıfların üstün olduğunu varsaymamızdan ileri gelmiştir (Ali, 73).

5.3. Kapitalistleşenler-Revizyonist Bakış Açısı

Çalışma kapsamındaki köklü dönüşümü, genele geçerli kılmamakla birlikte görüşmeciler arasındaki mevcut bir durum olarak değerlendirmek mümkündür. Uzun süre sosyalist hareketin içerisinde yer alan fakat çoğunluğunun günümüzde herhangi bir parti/dernek/vakıf gibi yapılanmalara (siyasi ya da siyaset dışı) üye olmadığı katılımcılar arasında ilk göze çarpan, ailelerinin ataerki değerlere sahip olup, okulun/egitimin etkisiyle solcu olmalarıdır. Bu bireylerin, sistemin nimetlerinden faydalanarak ve mevcut ilişkilerini metaya çevirme yoluna giderek kapitalistleşenler olduğu çalışma verilerinden elde edilmiştir. Bulgular, örgütlü hayatın ardından 1980 sonrasında önceliği siyasi mücadele yerine gündelik hayatını iyileştirmek ve para kazanmak üzerine inşa edenlerin, sol değerlere yabancılaşarak eleştirdikleri hayata uygun bir yaşantı sürdürdüklerini göstermiştir.

Bugün bu bireylerden (çalışma kapsamındaki tüm görüşmeciler için geçerlidir) hiçbiri muhalif siyasi bir partiye/derneğe/vakfa vb. dahil olmamıştır. Ayrıca gündelik hayatlarını da geçmiş değer yargıları ve düşüncelerinin ifadesi olan sosyalist değerler üzerine inşa etmemektedirler. Örneğin 1980 öncesi sol harekette mücadele ederken sosyalizmin gelecekte gerçekleşebileceğini düşünen bu bireylerin çoğunluğu, bugün sosyalizmin gelecekte gerçekleşmesini mümkün görmemektedir. Bu durumun nedenini,

solun savrulmuşluğunun yanı sıra 1980 öncesi solun yükselişte olduğu dönemdeki mücadele ruhunun, inanmışlığın bugün olmaması olarak açıklamaktadırlar.

Bu durum bireylerin geçmişe dair sol değerlere bakışlarının "şimdilerinde" farklı anlaşıldığı, yorumlandığı ve gündelik hayatta farklı derecelerde yer verildiği bir dönüşüme karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle tarihsel hafızaya referans ile toplumsal hafızanın geçersiz kılındığı ve sola ilk katılımdaki kırılmanın benzeri bir şekilde sol değerler aleyhine tekerrür ettiği bir dönüşüm karşımıza çıkarmaktadır. Bireylerin, ait oldukları sol hareketin kolektif hafızalarından artık etkilenmediği ve zaman içinde yakın geçmişlerinde benimsedikleri sol değerleri "anı" formuna indirgedikleri görülmüştür. Sol değerler üzerinden geçmişle nasıl ilişki kurulduğunu, hangi tarihi olayların önemli görüldüğünü ve bu olayların nasıl hatırlandığını yansıtan bir "toplumsal hafıza" ile kendilerini ilişkilendirmedikleri bulgularla somutlaşmıştır. Örnek olması açısından görüşmecilerin siyasi olarak aktif oldukları yıllar (1980 ve öncesi) ile 80 sonrasında günümüze yaşadıkları maddi değişimler, sahip oldukları mülkiyet üzerinden karşılaştırılabilir.

Siyasi anlamda örgütlü oldukları yıllarda herhangi bir işe, mülkiyete veya maddi gelire sahip olmayanların, örgütlü mücadeleden kopuş sonrasında yeniden inşa ettikleri hayatlarında yeni bir iş kurup maddi gelirlerini üst seviyeye taşıdıkları örnekler rastlanmaktadır. Örneğin Veysel, 20 yaşından itibaren çalışma hayatında aktiftir. 1980 öncesinde kooperatifçilik yaparak, Köy-Koop'larda müdürlük görevini icra ederek ve ithalat-ihracat görevlerini üstlenerek para kazanmaktadır. Fakat kazandığı parayı, siyasi örgütlenme çalışmalarında kullandığı için durumunu "1980 öncesinde aç dolaşırdım" diyerek özetlemektedir. 1980 ve sonrasında ise siyasi gerekçelerle aranmaya başlamış ve müteahhitlik yapan eski bir okul arkadaşının ortaklık teklif etmesiyle farklı bir ile yerleşmeye karar vermiştir. Yaklaşık dört-beş yıl kardeşinin kimliğiyle hayatını sürdüren Veysel, 1980'den itibaren serbest ticaret ile uğraşmaktadır. Şu anki maddi durumunu ise şu sözlerle açıklamaktadır:

-1980 sonrası müteahhitlik yaptım. Yaklaşık 3000-4000 konut inşa ettim ve sattım. Ayrıca 200'e yakın konut kooperatifleri yaptım. Şu an İstanbul'u alacak kadar param var. Müteahhitliğin yanı sıra turizm sektörü (1995'ten itibaren) ve ticaret işiyle de ilgileniyorum. Bugün yaşlı bakım yurdum, butik otellerim, apart otellerim, 70-80 kadar dairem, denize sıfır arazilerim, tarlalarım, kardeşlerimle ortak olduğum bir tatil köyüm, %25 hissesi bana ait olan bir anonim şirketim ve bu şirket üzerine kayıtlı arabalarım ve gayrimenkullerim var (Veysel, 70).

Görüşmecilerden Selim ise çocukluğunda yedi-sekiz kişinin aynı odada kaldığı bir evde büyümüştür. Yaz tatillerinde çalışmış, okul masraflarını çıkararak okumuş ve öğretmen olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesiyle tutuklanmış ve cezaevinden çıktıktan sonra iş arayışına girmiştir. Bu süreçte Selim'e memleketine dönüp çalışmasını söylemelerine rağmen o, eşiyile birlikte İzmir'de iş aramıştır. Gerek boyacılık gerekse inşaatlarda amelelik yapmış ve dershanecilik işine başlamıştır (Selim, 72). Dershanede çalıştıktan bir süre sonra inşaat işine başlayan Selim, 1990'larda müteahhitlik için belge alınabildiğini ve bu belge ile inşaat işi yapılabildiğini söylemektedir. Ayrıca öğrenciyken inşaatlarda amelilik yaptığı için işten de anlamaktadır. Bu sayede ilk dershanesini 1999 yılında inşa eden Selim, 2000 yılında arsa alarak sekiz dairenin inşaatını başlatmıştır. İnşaat işinden çok para kazandığını, en az dörtte bir oranında kar ettiğini söyleyen Selim, bu durumu "fırsatları yakalamayı bilmek gerekir. Mesela ucuzken 20 bin liraya aldığım arsayı pahalınca 400 bine sattım" diyerek örneklendirmektedir. Arada kâr payı olarak da kazanç elde ettiğini söyleyen Selim, bugün sekiz tane özel okulun/dershanenin ortağıdır ve okulların çoğunun binasını kendisi inşa etmiştir. Ayrıca dört dershanesi, üç tane arabası, 19 tane dairesi ve sekiz tane inşaat halinde olan okul ve dairesi bulunmaktadır. Selim, değişen ekonomik şartlarına dair şu açıklamada bulunmaktadır: "İzmir'e ilk geldiğimde ayakkabım dahi delikti. Parasızdım. Ama insan zengin olmak isterse zengin de olabiliyormuş." Selim, bugün yıllık gelirinin ortalama 40-50 milyon olmasına rağmen emekli aylığının geçimi için yeterli olduğunu söylemektedir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak kapitalistleşme ile kastedilen salt bireylerin tercihleri doğrultusunda maddi durumlarını iyileştirmiş olmaları değildir. Gelirlerindeki artışla birlikte geçmişte savundukları değerleri paranteze almaları, görmezden gelmeleri ya da yerine tam aksi istikamette olacak şekilde yenilerini koymalarıdır. Örneğin Selim şartlar gereği kapitalist düzene ayak uydurduğunu bizzat kendi yaşantısı üzerinden dile getirmektedir. Selim, örgütlü olduğu yıllarda kapitalizme karşı çıkıp, insanlık için mücadele verirken bugün birkaç özel okulun ve dershanelerin sahibi olarak sisteme uygun hareket ettiğini söylemektedir. Bu konuya dair görüşünü şu cümlelerle açıklamaktadır:

- Değerlerine sahip çıkarak kendinden vazgeçmeyi göze almak, uzun bir süre gerektirir. Fakat var olabilmek için değerleri önceleyerek yaşamak mümkün değildir. Eğer kapitalist sistemin içerisinde iyi niyetli olmaya çalışırsam (öğrenciyi ücretsiz okutmak, işe ihtiyacı olanı almak vb), rekabetçiliği yok sayarsam batırım. Mesela okul taksitini ödemeyen, taksitin zamanını geçirenler olduğunda arıyorum. 'Kardeşim burası özel okul, paran yoksa devlet okuluna gönder çocuğunu, özel okula göndermek zorunda değilsin. Ayrıca biz burada senin çocuğunun kışını temizliyoruz. Yemeğini veriyoruz' dediğim oluyor. Doğru olduğuna inandığım ve savduğum değerlerim, hareketlerimde değişime uğruyor (Selim, 72).

Selim, dershanelerinde ve özel okullarında yaklaşık 150 öğretmen çalıştırdığını söylemektedir. Çalışanların iş tanımı, çalışma süreleri, aldıkları ücret ve bir işveren olarak çalışanlarına karşı olan tutumu hakkında sorduğum sorulara Selim, şu yanıtı vermiştir:

- İşçilerimin, bizi batırmaya neden olmayacak oranda sosyal haklarını vermeye çalışırım. Tam hakkını verdiğim söylenemez. Bir öğretmenin, birçok derse girmesine rağmen aldığı maaş beş bin liradır. Hâlbuki yaptığı iş beş bin lirayla kısıtlanacak iş değildir. Ama fazlasını verdiğimiz durumlarda da işi yürütemez hale gelebiliriz. Çalışanlarımın mesai paralarını veririm ama izin günleri yoktur. Özellikle ezmek, sömürmek için bir eylemde bulunmam. Şu an 59 kişi asgari ücretin altında maaş alıyor. Mesela 125 çalışanın 85'i öğretmen ise diğerleri asgari ücretle çalışanlardır. Okula öğretmen alımlarının tamamında kişinin şartlara uygun olmasına, mülakatta onay verilmesine özen gösteriyorum. Onun dışındaki işçi alımlarında tanıdık olanları tercih edebiliyorum. Ama hata yapan olursa duygusal davranmıyorum. Eğer çalışanı ikaz etmeme rağmen davranışını değiştirmezse, "ekmeğiyle oynamayayım" diye düşünmüyorum, işten çıkarıyorum. 30 yıldır bu işi yapıyorum. Fakat şimdiye kadar tek bir çalışanımla dahi mahkemelik olmadım (Selim, 72).

6. Sonuç

Bu çalışmayla solun toplumda görünürlük kazandığı ve kitleleştiği 1960'lı yıllardan günümüze kadar, sosyalist harekete katılanların örgütsel mücadeleye dair düşünce ve eylemlerinin zaman içindeki seyri incelenmiştir. Bu nedenle 1960-1980 yılları arasında sosyalist harekete yer almış bireyler üzerinden tarihsel sürecin dinamiklerine ve örüntülerine odaklanılmıştır. Çalışmada katılımcıların sol hareketlere ilişkin bakışı üç farklı dönem kapsamında ele alınmıştır. Bu üç dönem (i) katılımcıların içerisinde yaşadıkları toplumun mevcut egemen değerlerine bir reddiye olarak sosyalist değerlerle ilk karşılaşmaları, 1. değişim (ii) sosyalist değerleri 1960 ve 1970'li yılların politik atmosferinde yaşama biçimleri ve (iii) söz konusu değerleri 1980'li yıllardan günümüze kadar yeniden anlamlandırma sürecini, 2. değişimi içermektedir.

Değerler değişiminin ilk evresinde bireyler, içerisinde yaşadıkları-büyüdükleri toplulukta, sosyalizasyon sürecinde edinmiş oldukları sosyal anlam dünyalarından koparak ilk değişimi yaşamaktadır. Bir başka deyişle bireylerin yaşadıkları ilk değişim, sosyalist hareketle tanışıp örgütlü mücadele içerisinde yer almalarıyla sonuçlanmıştır. Bu durum görüşmecilerin ilk kırılma noktasını oluşturmaktadır ve mevcut toplumsal hafızanın tarihsel hafızaya dönüştürülmesi (Halbwachs, 2017, s.69) bağlamında 1. değişim olarak kabul edilmiştir. Söz konusu ilk kırılma noktasında tarihselleştirilen önceki değerler yerine yeni değerler geliştirilmiştir.

İlk kırılmada, bazıları sosyal çevrenin (mahalledeki komşu, mücadele için örgütlenen liseliler ve üniversiteliler, akraba, fabrika, arkadaş gibi) etkisiyle sosyalist değerlere ve harekete katılırken bir kısmının solcu olmasında eğitimin (okul, öğretmen, okunan kitaplar) etkisi ön plana çıkmıştır. Bireylerin bir kısmı ailesinden aldığı sola dair yatkınlığın üzerine yeni değer yargılarını inşa ederek sosyalist sol değerleri içselleştirmiş ve hayatını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Bazı görüşmecilerin aileleri karşıt ideolojileri benimsemesine ve bir kısmı sol değerlere yatkın olmasına rağmen ikili mülakat yapılan bütün katılımcıların, sosyalist siyasetteki aktiflik düzeyleri ve bu doğrultuda idame ettirdikleri gündelik hayat, ailelerinden tamamen farklılaşmaktadır.

Bu dönem, ailenin siyasi düzeyinden bağımsız yeni bir düzeyin başlangıç noktasıdır. Burada ailelerin muhtelif (liberal, muhafazakâr, milliyetçi vb.) siyasi akımlar içerisinde yer alması ya da sosyalist değerlere eğilim dereceleri fark etmeksizin bireydeki değişimin nedeni, daha önce deneyimlemedikleri farklı ilişkiler içerisine farklı derecelerde girmiş olmalarıyla açıklanabilir. Bireylerin siyasi tavırlarının şekillenmesi ve amaçlarına uygun bir yapı içerisinde yollarına devam etmeleri adına yaşadıkları düşünsel dönüşümler, yaptıkları eylemler, katılımlar vb. ailelerin siyasal tercihlerinden tamamen farklı bir rotadadır. Çünkü bireylerin ideolojik bakış açıları, yeni sosyal çevreleriyle birlikte tamamen tersi yönde evrilmektedir.

Birey, ailesinden aldığı değerleri reddetmekte, anımsamasına rağmen onaylamamakta ve yeni sosyal çevresiyle yeni inşa ettiği değerler doğrultusunda gündelik yaşantısını idame ettirmektedir. Bu ilk kopuştur ama tamamıyla yok sayma olarak karşımıza çıkmamaktadır. Birey geçmişteki değerleri reddetmesine, eleştirmesine ve içinde bulunduğu yeni koşullar doğrultusunda inşa etmesine rağmen söz konusu değerleri tarihsel belleğine anı olarak geri göndermeye ve orada anı formunda tutmaya devam etmektedir (Halbwachs, 2017, s. 69).

1960 ve 1970'li yılların politik atmosferinde yaşama biçimleri, bireylerin sosyalist sol siyasete katılımındaki amaçlar ile paralel şekillenmektedir. Kimilerine göre sosyalizme meyletmelerinin nedeni dışlanmaya, yoksulluğa, haksızlıklara ve devletin/polisin/askerin baskısına karşı durma isteğinden ileri gelmektedir. Bir kısım için örgütlü mücadelede aktif konumlanmak, İlhan'ın (1996) ve Kışlalı'nın (1974) tabiriyle bilinçli bir tercihten öte içerisinde bulunulan koşullar gereği gelişim göstermektedir. Fakat her bir neden, farklı söylemlerle dile getirilmiş olsa da ortak bir paydaya sahiptir: Bireyler, yeni bir dünya düzeni yaratma arzusundadırlar ve buna motive olmuş durumdadırlar. Zira solun yükselişte olduğu bir dönemde, sadece sosyalizm mücadelesi içerisinde yer alarak toplumu değiştirebileceklerine dair duyulan inanç, bireylerin bu değişimin parçası olma isteğini, motivasyon kaynağı haline getirmektedir.

Sosyalist kavram ve değerler, bireylerin örgütlü mücadele yıllarında, dönemin değişim ve dönüşüm ruhunun verdiği inanç ile tüm bireylerin gündelik yaşamlarında belirleyici bir etken olarak hayat buluyordu. Değerlerin bu denli sahiplenilmesi ve kavramlar üzerinden sosyalist harekete yüksek derecede bir aidiyetin geliştirilmesi, bireyin inanç ve eğilimlerinde devrimciliği ölçen bir mihenk taşı niteliğine bürünmüştür. "Teslim olmak çok ayıptı" şiarı altında tüm çabaların devrime olan inançtan ileri geldiğini ve bu inanç sayesinde eylemlerde bulduklarını söyleyen katılımcılar, dönemin ruhuna en somut göstergeler üzerinden işaret eden devrimcilerdi. 1980 öncesi aktif olunan dönemde savunulan değerler, bireyin içinde yer aldığı örgütün koşullarından ve koşullandırılmalarından ve dönemin ruhundan bağımsız tartışılmaz. Aynı olanların ya da benzeşiklerin bir arada olması, içinde yer alınan yapı/örgütlenme tarafından aynı söylemlere maruz kalınması (söyleşme sıklığı) kitlesel hareket etmeyle de birleştiğinde, bireylerin geçmişte benzer davranışları sergilemesi ve eleştiriye yer vermemesi gayet olağandır. Dönemin politik zorunluluğunun çalışmadaki katılımcılar açısından rızaya dönüşmüş hali, bireylerin tahayyülündeki devrim fikrinin de mutlak butlanla test edilmesini getirmiştir.

Arzulanan değişim, sadece egemen değerleri bir kenara bırakarak sol değerleri benimsemeyle ve örgütlü mücadeleye katılımı sınırlandırılabilir ve/ya anlaşılabilir bir

durum değildir. Çünkü bireyler toplumsal dokuda meydana gelen her nesnel dönüşümle birlikte gündelik hayatını yeniden inşa etmek durumundadır (Connerton, 2012, s.14). Burası bireyin maruz kaldığı ikinci kırılma noktasıdır ve 2. değişim olarak kodlanmıştır. 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte solun savrulması sonucunda, bireyler kendileri için yeni bir yol haritası çizmek zorunda kalmıştır. Bu noktada çalışma kapsamında derinlemesine ikili mülakat yapılan bireylerin üç farklı yol izlediği bulgularla somutlaşmıştır. Bireylerin bir kısmı darbe sonrası kurulan sol partilere/derneklere katılarak örgütlülüğünü devam ettirmek isterken bir kısmı herhangi bir sol siyasi yapılanmaya eylemsel açıdan müdahil olmayarak sadece gündelik yaşantılarında sosyalist değerleri söylemsel olarak ifade etmektedir. Bazıları ise genele geçerli kılınmamakla birlikte çalışma kapsamında köklü dönüşümü geçirenleri kapsamaktadır. Bu bireylerin, sistemin nimetlerinden faydalanarak ve mevcut ilişkilerini metaya çevirme yoluna giderek kapitalistleşenler olduğu görülmektedir.

Özetlemek gerekirse bireylerin geçmişe dair sol değerleri, "şimdilerinde" farklı anlaşıldığı, yorumlandığı ve gündelik hayatta farklı derecelerde yer verildiği bir dönüşüm karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle tarihsel hafızaya referans, toplumsal hafızayı hükümsüz kılacak şekilde (Halbwachs, 2019, s.69) 1.değişim'deki kırılmanın sol değerler aleyhine tekerrür ettiği bir dönüşümü karşımıza çıkarmaktadır. Bireylerin, ait oldukları sol hareketin kolektif hafıza formlarından artık etkilenmediği ve zaman içinde yakın geçmişlerinde benimsedikleri sol değerleri "anı" formuna indirgedikleri görülmüştür. Sol değerler üzerinden geçmişle nasıl ilişki kurulduğunu, hangi tarihi olayların önemli görüldüğünü ve bu olayların nasıl hatırlandığını yansıtan bir "tarih bilinci" geliştirmedikleri bulgularla somutlaşmıştır.

Bunun yanı sıra 2. değişim'in altında yer alan ilk iki seçeneğin ortak noktası, bireylerin geçmişi sorgulaması ve eleştiriye tabi tutmasıdır. İlk iki kategoride de değişim, 1. değişim'de olduğunun aksine önceki değerlerin reddi değil filtrelenerek gündelik yaşamda soyut bir söylem kapsamında sürdürülmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu ise tarihsel hafıza yerine toplumsal hafızaya yapılan vurguya karşılık gelmektedir. Ayrıca 2. değişim'in altında yer alan kategorilerden her üçünde de bireyler, 1. değişim'deki örgüt adına her şeyi olumlamanın ve uygulamanın aksine kendilerine doğru gelen tutum ve davranışları sergilemektedir. Çünkü örgüt hakikatinin yerini, içinde bulunulan konjonktürün de etkisiyle bireyin gerçekliği almaktadır. Bir başka deyişle 1. değişim'de bireyin hayatının yönlendiricisi örgüt değerleri iken 2. değişim'de bireyin bizzat kendisidir.

Sonuç olarak sol değerlere farklı derecelerde anlam yükleyerek bu değerleri gündelik yaşamlarına farklı seviyelerde uyarlayan katılımcıların varlığı, kolektif hafızanın seçici olduğunu ifade eden Halbwachs'ı doğrulamaktadır. Toplumlar ve sosyal gruplar, tarihlerinin hangi yönlerini hatırlayacaklarını ve hangilerini unutacaklarını seçerler. Bu seçicilik, sadece grubun değil bireylerin de içerisinde buldukları üretim ilişkilerinden, buna yatkın değerlerden, ilgilerinden ve kimliklerinden beslenir. Öğrenciliğin ve gençliğin zaman ve mekâna dair siyasi, kültürel ve toplumsal konjoktürünün, kolektif hafızanın geçici olarak inşa edilme ve sürdürülme şeklini ve tarihsel bilinçlilik durumunu etkilediği görülmektedir.

Kaynakça

Ansart, P. (1990). *Les Sociologies Contemporaines*, Paris: Le Seuil.

Aslan, E. (1992). Sosyalizm, Dünya ve Türkiye Üzerine *Tartışma Süreci Yazıları I* içinde, İstanbul: Bireşim Yayınları, ss. 152-178.

Ballı, R. (1989). *Sosyalist Sol Konuşuyor*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Belge, M. (2008). Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 8, ss. 19-49.

- Berger, P. ve Luckmann T. (2008). *Gerçekliği Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, Çeviren: Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2016). *Kimlik İnşası*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Bilsky, W. ve Swartz, S.H. (1994). Values and Personality. *European Journal of Personality*, 8(3).
- Bloch, M. (2013). *Tarih Savunusu*, Çeviren: Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2017). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Çeviren: Derya Fırat ve Günce Berkkurt, Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94(1).
- Coleman, J.S. (1994). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass. Balknap Press of Harvard Univ. Press.
- Connerton, P. (2012). *Modernite Nasıl Unutturur*, Çeviren: Kübra Kelebekoğlu, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar*, Çeviren: Alaeddin Şenel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Çeviren: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çaha, Ö. (2008). *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Çulhaoğlu, M. (2020). *Gençlerle Baş Başa Sosyalizm*, İstanbul: Yordan Kitap.
- Ergün, H. (2004). *Bilişim Çağında Sol*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fichter, J. H. (2019). *Sosyoloji Nedir?* Çeviren: Nilgün Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Esmer, Y. (2012). *Değişimin Kültürel Sınırları Türkiye Değerler Atlası*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*, Çeviren: Bahar Bilgen ve Bayram Şen, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Glesne, C. (2012). *Nitel Araştırmaya Giriş*, Çeviren: Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoğlu, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Göker, E. (2017). Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde Ed., Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arklı, Ümit Tatlıcan, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 277-303.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*, Ed. L. A. Coser, London: The University of Chicago Press, ss. 35-189.
- Halbwachs, M. (2019). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, Çeviren: Büşra Uçar, Ankara: Heretik
- Huberman, L. ve Sweezy, P. (2018). *Sosyalizmin Alfabetesi*, Çeviren: Mehmet Selik ve Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam Kitap.
- İlhan, A. (1996). *Hangi Sol*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kışlalı, A. T. (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kilby, R. W. (1993). *The Study of Human Values* Lanham, MD: University Press of America.
- Marcuse, H. (1986). *Tek Boyutlu İnsan*, Çeviren: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital*, Çeviren: Alaaddin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto*, Çeviren: Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap.
- Politzer, G. (2013). *Felsefenin Temel İlkeleri*, Çeviren: Muzaffer İlhan Erdost, Ankara: Sol Yayınları.
- Putnam, R.D. (1993). The prosperous community-Social Capital and Public Life, *American Prospect*. (13), ss. 35-42.
- Ritzer, G. ve Stepnisky J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*, Çeviren: Himmet Hülür, Ankara: deki Yayınları.
- Rokeach, M. (1973). *Nature of Human Values*, New York: The Free Press.
- Soylu, C. (1992). Sosyalizmin Tarihsel Bir Döneminin Sona Ermesi Nasıl Anlaşılmalıdır? *Tartışma Süreci Yazıları I* içinde, İstanbul: Bireşim Yayınevi, ss. 24-30.
- Stones, R. (2008). *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Tartışma Süreci Yazıları I (1992). *Bir Tartışma Platformu İçin Ön Notlar ya da Satırbaşları*, ss. 14-22.
- Thome, H. (2015). *The sociology of values*, Ed. J. D. Wright. Oxford.

Uyan, M. M. (2015). *Kardeşim Hepsi Hikâye*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Ünal, A.Z. (2017). Bourdieu'nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 380-388.

Wacquant, L. (2007). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* içinde. Ed., Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 53-77.

Wacquant, L. (2012). *Ruh ve Beden: Acemi Bir Boksörün Defterleri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zhisheng, Z. (2011). *Geleceğin Sosyalizmi*, Çeviren: Deniz Kızılççeç ve Aylin Muhaddisoğlu, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Bu çalışma için etik onay, Bolu Abant İzzet Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 29.11.2021 tarih ve 2021/11 sayılı olarak alınmıştır.

Yazar Katkısı: İlknur SAATCİ ÖZEN (% 100)

Conflict of Interest: None

Funding: None

Ethical Approval: The approval of the Bolu Abant İzzet University Human Research in Social Sciences Ethical Committee no 2021/11 dated 29.11.2021 was obtained for this study.

Author Contributions: İlknur SAATCİ ÖZEN (100%)
